

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Paludan, Peder; udgivne af Peder Paludan.

Samlinger til en Beskrivelse over
Christianshavn og Frelserens Kirke
sammesteds

Udgivet år og sted | Publication time and place: København : trykt hos Sebastian Popp, 1791

Fysiske størrelse | Physical extent:

IX, 102 s.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

32, - 113-8'

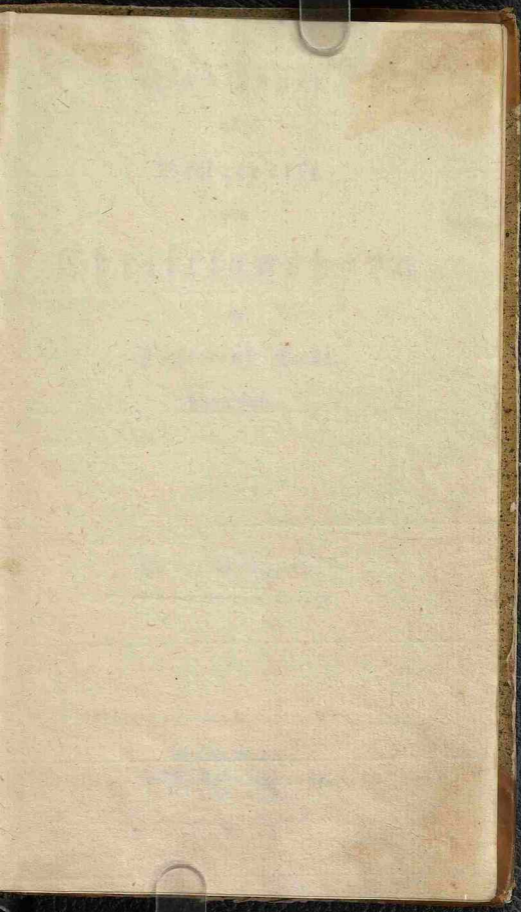
DA 5-rum

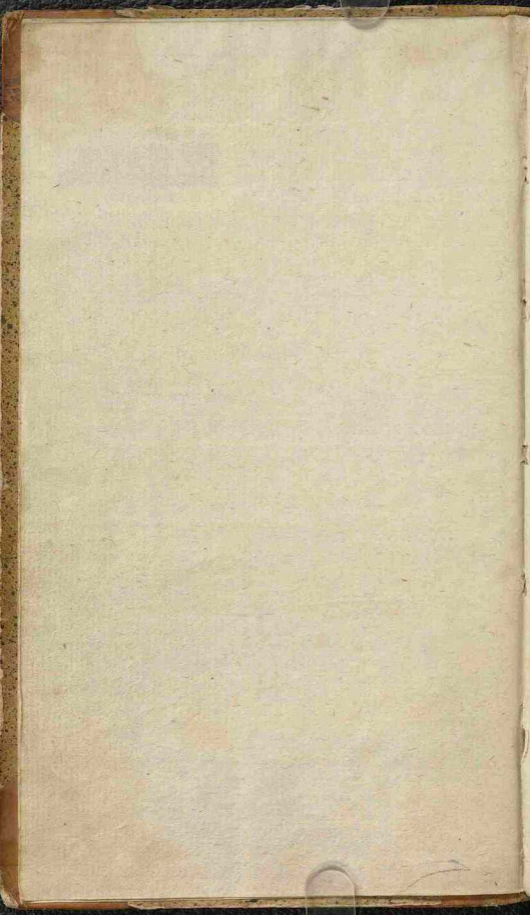
DET KONGELIGE BIBLIOTEK

130021521079

Samlinger
til en
Beskrivelse
over
Christianshavn
og
Frelserens Kirke
sammesteds.

Udgivne
af
Peder Paludan,
Præst ved den danske Menighed.

Kjøbenhavn 1791.
Trykt hos Sebastian Popp.

Cambridge

1770

John Smith

1770

Principles of

1770

Principles of

Principles of

Principles of

1770

Principles of

Principles of

Forerindring.

Det er baade naturligt og behageligt, at erhverve sig Kundskab om det Steds Beskaffenhed, hvor man lever. Det fornuftige Menneſke glæder ſig altid ved tydelige Begreber om de Ting, der ſees for Øinene, han anvender dem i Samtale, i Raad, i Embedsgierning ſig ſelv og andre til Gavn; han underholder derved den Fremmede, ſom er ubekiendt med Stedet, paa en nyttig Maade, enten han fortæller mundtlig eller ſkriftlig; og Topographier, ſynes mig, henhøre blant den bedste Lektüre til Tidsfordriv.

Som

Som jeg da ved mit Bekjendtskab med Kallundborg fornoiede mig ved, i ledige Timer, at sammensætte hvad jeg fandt, og vidste og havde seet, saa har jeg fundet lige Fornoielse i at samle noget om Christianshavn. Der kan om denne nye Stad ikke være saa meget at berette, som om hiin, den gamle. Jeg havde imidlertid det Forsæt, at blive udførligere i denne Beskrivelse, ved de Samlinger jeg her og der indhentede; det skulde, efter min første Formodning, blive en liden Bog om Christianshavn, i hvor i det man ellers troer, der var at sige om denne Randt af Kiøbenhavn. Men ved en Leilighed til at gavne — forkortede jeg Maalet.

Arbeidsanstalten, som skal oprettes her under Pleiecommissionens Bestyrelse, krævede af min Person og af mit Hjerte at jeg skulle give noget Bidrag. Jeg tog til Arbeidet, at samle og skrive, da det er mig formeent at tage til Pengene. Ar-
beids-

beidsanstalten for Fattige skal have 100 Exemplarer af disse Blade i Penge, og dermed hjælper jeg den efter min Vilje.

Kilderne til denne min historiske Vilisdom maae jeg ligesaa redelig anmelder, som jeg har anmeldt Kilderne til min honorariske, i mine bekiendte Prædikener over Aftensangs-Texterne 1784 S. XI; at man ikke, efterat jeg selv har tilstaaet den Forsælsse, det maae være, at gaae til Kilder, skal i smaae bitte Recensioner beskylde mig for Kirkeran.

Jeg har alsaar her seet og havt i Hænde Holks Beskrivelse over Kiøbenhavn's Sognekirker 1775, som i sit lille Volumen indeholder intet andet, end Udskrifter af Thurah og andre; tillige med alle de Feil, hine have, hvilke dog denne yngre, og paa Stedet nærværende Affriber let kunde have berigtiget.

Generalmajor Thurahs tvende Skrif-
ter *Havnia hodierna* og den danske *Vitru-
vius*. Dette sidste kostbare Bærk indeholde
følgende til en Beskrivelse over Christianshavn
henhørende Tegninger:

Tab. LXXXII. forestiller Grundtegnin-
gen af vor Frelseres Kirke paa Christians-
havn, som er i alle Maader rigtig overeens-
stemmende med Bygningen.

Tab. LXXXIII forestiller Opstalten af
vor Frelseres Kirke, (som er den gamle Fa-
zade mod Sydvest).

Tab. LXXXIV viser Portalet til Hoved-
Indgangen.

Tab. LXXXIV. Forestiller Grundteg-
ningen og Opstalten af det herlige Marmor-
Alter i vor Frelseres Kirke.

Disse

Disse Tegninger fortiente vel at kopieres, da den danske Vitruvius er et alt for kostbart Bænk for menige Mand, men Kobberplader koste formeget, og Skrifteres Afgang er for ringe i Kiøbenhavn til at man skulde bøde det.

Naar Thurah ellers i sin Beskrivelse over Altertavlen skriver: Glorien selv er giennemskinnende, saasom der bag ved er et Bindve, der, særdeles naar Solen skinner derpaa, forarsager en meget klar Eysning; saa er den for det første, ikke nu giennemskinnende, og for det andet, vender det Bindve, der skulde skaffe den Herlighed, imod Nordost, Solen beskinner kun denne Side nogle Dage i Junii Maaned, Kl. 3 om Morgen, og paa den Tid pleie Mennekkene at sove.

Samme Thurahs Beskrivelse over Amager har jeg og brugt og paa sine Steder citeret.

Pon.

Pontoppidans danske Atlas,
2 Tome, gav ikke meget om Christianshavn.

Adresseavisen for 1773 skaffede
en konstmæssig Beskrivelse over Prædikestolen.

Pontoppidans *Origines Havnien-*
ses 1760 har været Hovedkilden til disse
Samlinger, særdeles i den ældre Historie. —
Dog skulde de, endog ved disse Hielpemidler,
være blevene mere ufuldstændige, end de ere, der-
søm ikke Klokker Hr. Johannes Brandt
havde givet mig gode Efterretninger om Kir-
ken, og jeg selv ikke havde beseet adskilligt og
tillagt, hvad jeg indsamlede ved Synet.

Smaa Feil kan en Topograph aldrig
undgaae, hvo, som kan, sige ham dem med
den Beskedenhed og Agtelse, man er sin Eige-
mand skyldig. At dadle er en let Sag og
derfor gribe saa mange lette Sieler af Doven-
skab til dette letfærdige Arbeide.

Christianshavns Indvaanere fortjene saavel i nyere, som gamle Tider, Roes for deres Gavnildhed, baade til det Fornødne og det Anstændige i den udvortes Gudstieneste, Bladene fortie ikke denne rosværdige Dyd, de bevise, at Kirken og dens Betientere, fra den første til den sidste, skulde have savnet endog det Fornødne, dersom Egennyttens, der behersker nogle saa, havde behersket Menighedens Mængde.

Fred være over Christianshavn! dens Velstand forsøge sig! Velsignelse komme over det Tempel, hvor Folket forsamler sig til Herrens Ære og Dyrkelse!

P. Paludan.

In d h o l d.

	Side.
I. Stadens Grund og Anlæg.	1.
II. Stadens Deeltagelse i Kiøbenhavns Be- leiring.	17.
III. Stadens borgerlige Indretning.	25.
IV. Nogle af de offentlige Bygninger.	42.
V. Om Frideriks tydske Kirke paa Christi- anshavn.	54.
VI. Om Sreiserens Kirke paa Christians- havn.	59.
Nogle Fragmenter.	

Samlinger til Christianshavns og
Kjøbnerens Kirkes Beskrivelse.

I.

Stadens Grund og Anlæg.

Christianshavn kaldes den sydlige Deel af Hovedstaden i det danske Rige, Kjøbenhavn. Navnet har den faact af sin uforglemmelige Stifter, den store Dannemarks Konge, Christian den fjerde. Et meget nøyagtigt Kort for vore nærværende Tider har Boghandler Proft besørget over Kjøbenhavn og Christianshavn i Kjøbenhavns Stats og HandelsBeviis for 1790, som anbefales de Læsere til Eftersyn, der ønske sig Kundskab om Stadens Grund og regelmæssige Anlæg.

Christianshavn er anlagt paa Den Amager. Denne De, som ligger sydlig for Kiøbenhavn, saa at den første Meridian fra Observat. Havn, skierer Landet tvært igjennem, er allevegne flad og jevn, men tillige meget frugtbar. Man har i de gamle Skrifter kiendt den ligesaa længe, som man har kiendt og nævnet Kiøbenhavn, og denne vældige Hovedstads Grund nævnes næsten allevegne i Forbindelse med Amager. Disse Søstre have da intet at trettes om, deres Grund paa Jordkloben var lige sumpig og lige gammel.

Amager har i det tolvte Aarhundrede tilhørt de danske Konger. Aar 1135 har Kong Erik Emund, Dronning Malfred og deres Sen Svend stiftet et Præbende i Lund af noget Bøndergods liggende paa Amager og haver fritaget det fra al kongelig Rettighed. Ja, Knud den hellige har i Aaret 1085 skienket til St. Laurentii Domkirke i Lund 5 Mansos i Sundbyevester paa Amager. *) Af Paverne er Den i Aaret 1193 med de andre Landsbyer: Vandløse, Vigerslev, Brøndshøj, Emdrup, Jentofte o. s. v. skienket de Roeskildske Biskopper.

Blandt

*) Pontoppidans Orig. Hafn. pag. 6.

Blandt disse haver Biskop Stigotus
 1279 givet Kiøbenhavns Indbyggere Tilladel-
 se at bryde uden nogen Vederlag og Told deres
 fornødne Steen og Kalk paa Saltholmen —
 en De, østen for Amager, som endnu indehol-
 der megen overjordisk og underjordisk Rigdom,
 gode Græsgange, riige Kalk- og Marmorbrud. *)

Biskop Henrik var den første, som over-
 lod Kong Waldemar den tredje Slottet og
 Byen Kiøbenhavn med noget tilliggende Gods,
 hvoriblandt Amager formodentlig og er meent.
 Waldemar fik fra Tid til Tid den Termin
 forlænget, i hvilken han maatee besidde det Kiø-
 benhavnske Territorium, omfider fik han ud-
 trykkelig Landet Amag indsluttet i Overdragel-
 sen, imod at overlade indtil videre Slottet
 Søeborg med fem Herreder, contra, heed det,
 contra castrum Kopmanchafn & villas Amac.

A 2

Nu

*) Saltholmen ligger mellem Skaane og Amager;
 omtrent en Halvpart mindre end Amager,
 bruges til Græsgang for Amagerne til Creature.
 henimod 2000 Stkr. græsses aarlig. Nogle
 faa Amagere holde Meierster der, som assende
 deres Mælk og Koppesmør til Kiøbenhavn. Mar-
 morbrudet er nedlagt, men Kalkværkerne bræk-
 ke her nogle tusinde Favne Steen.

Nu syntes det at være danske Kongers Eiendom, hvad der laae sydlig for Staden; men Hvitfeld *) fortæller endnu, udi Kong Kristoffers Tid var handlet imellem Kongen og Bispen af Roeskilde om Kiøbenhavns Bye og Amager til Bederlag, efterat Kronen ikke vel kunne miste samme Bye for dis Beleiligheds Skyld. — Under denne Konge, eller Aar 1443, blev Amager og den lille Stad Kiøbenhavn, som den da var, Kronens Eiendom.

Den politiske Aand tænkte nu mere og mere paa Udvidelse af Kiøbenhavn. Mod Nordvest slugte den en Landsbye i sig, som heed Serritsløv. Skidenstrædet, hvor Vand løb ud i Graverne fra det skidne Kiøbenhavn, var den Gang Grændsen for den store Stad mod denne Side. For Enden af Østergade stod en Port, som bar med Rette det Navn Østport; thi den, som nu kaldes saa, vender imod Norden. Her uden for gif en Grav eller Kende, hvoraf Kanalen, som stoppes ved Komødiehuset, er et ærverdigt Stykke, Bremerholm var en De, hvor de Bremere landede med Skibe; thi Lydskerne have fra Arilds

Tid

*) Tome I. pag. 832.

Tiid havt Indgang hos, og megen Binding ved os, og det er ilde, at vi ikke endnu ere blevne en dansk Nation. — Holmen eller Bremernes Holm blev foreenet med Kiøbenhavn. Ved en Færge fra Færgestrædet lykkedes det den Tiid at komme over til Slottet, som var en lille rund Bygning med en rund Grav omkring. — Opfyldningen i det flade Vand dannede efterhaanden den Grund, hvor Børsen staaer, og Veien er til det dybere under Knipspelebroe. Man satte over dette stridige Vand fra Amager med Baade.

Men i det sextende Aarhundrede, i Kong Christian den Andens Regiering, begyndte man at danne en nære Forbindelse imellem Den Amager og det hæderlige Kiøbenhavn. Dette kunde ikke undvære Fødevarer, og den saa kaldte danske Tyran Christian 2. var ikke saagrisom at nægte de Hungrige deres Nødtælle. Hvitfeldt skriver: "Anno 1515, lod Kongen forhandle i Holland, at hid skulle indkomme nogle Hollændere at boe, hvilke han tilfagde stor Frihed, og paa Foraaret 1516 kom her nogle ind, hvilke han indgav en Bye paa Amager at boe paa kaldes Hollænderbyen,

"hvortil Dronningen meget hialp, fordi det
 "Folk særdeles veed at omgaaes med Ost,
 "Smør, Æg og Rødder, samt Haver at an-
 "rette, og Wild Gaasfang, hvilket var et
 "evigt Gavn for Kiøbenhavn's Bye, end paa
 "denne Dag. Kongen blev siden de Hollæn-
 "der saa tilneget baade for Dronningens og
 "Sigbrits Skyld, ja fordi det er et nærigt
 "Folk, at han havde været tilfreds, at alt
 "Riget, alle Kiøbstæder og Landsbyer med
 "dem havde været besat, som de og nidi
 "de Dage vare fast myndige. — Hølsin-
 "gøer vilde han slet indgive Hollænderne, men
 "de Danske, som havde Eiendom og Adkomst,
 "vilde ikke rømme, hvorudover han blev den
 "Bye fast unaadig. „

Amagerland blev nu Kongens, og Kon-
 gerne førte sig, som billigt, Landets Rigdomme
 til Nytte. Skovene vare i Christian den Tre-
 dies Tid betydelige, og hundrede Aar derefter
 vidste hans Sønnesens Søn, Friderick den
 Tredie, at benytte sig af dem, hvis oekonomi-
 ske løierlige Breve, om at hugge i Amager-
 lund til det kongelige Bryggers og Bagerstet,
 samt andre betrængte, saa og saamange Træer,
 samt

samt hvilken Rentemester der skulde skaffe Jernvægge, Hammere og Sauge, kan læses i Thurahs Beskrivelse over Amager, S. 6-8.

Men, endskiønt denne Naturherlighed, hvormed gode Skove pryde et Land, er forsvundet og Remisserne ikke engang ere Levninger deraf, saa havde dog Landet og har endnu sine Rigdomme: den frugtbare Jord, der er, som Hvitfeld skriver, til evigt Gavn for Kiøbenhavns Indbyggere. De nye Beboere, som først bestode af 24 Familier, have anført deres danske Naboer, eller de gamle Amagere i Taarnbye Sogn, til at dyrke Landet paa en langt fordeelagtigere Maade, særdeles ved at anlægge en Mængde Kiøkkenhauger og omskifte dertil meget Agerland. Selv vandt de derved ikke allene Penge, men og det, Landmanden kalder sin Guldgrube, Skarnet fra Kiøbenhavn — det forvandlede de til Rigdomme. Der have, efter Thurahs Beretning Side 27, været Amagere, som eiede fra 10 til 20000 Rdlr. og derover. Og endnu er der hist og her megen Velstand. Forunderligt er det ellers, at Fællederne ere saa mishandlede, saa ganske uden Opsigt, skjønt der ere Fogeder og

Schoutter, *) og Mænd iblandt Beboerne, som have baade Indsigter i got Agerbrug og tillige Myndighed. Her tillægge vi en Note om Amalgers Statistil. **)

Paa

*) Schoutten kaldes af at Kue. Paa dansk en Tilføns eller en Opsynemand. Waterschout s: den som har Opsyn over Vandet eller Søevæsenet. Schout by Nacht s: passer paa om Natten eller anden Kommanderende.

**) 5000 Tønder Land hver Tønde til 14000 □ alen ligger udyrket, og det saa nær ved Kjøbenhavn, hvorfra alle Forslag gaae mod Ost og Vest og Syd og Nord til ukultiverede Landes Opdyrkning. Christianshavns Borgere vilde saa gierne, om De maatte, tage Deel i dette udyrkede og forsonite Overdrev. Deres Grændser ere for korte fra Oven og alt for meget beskaarede. — Castrup har den herlige og fordeeltige Havn og god Ankerplads, som rustinde Skippere have velsignet. Foruden det nære sig der, ved Kalk og Steensfabriken, en Mængde Arbeidere. — Hollænderbyen har sin Kirke, som er blandt Landsbyekirker ikke uanseelig uden til, mere anseelig inden i, naar man undtager de fatale plattyske Indskriptioner og Psalmebøger. Man kunde dog fra 1758, da Thurah skrev om den Arimelighed at

Paa denne De Amager er altsaa Chri-
stianshavn bygt. Naturen havde dannet en
dyb og alvorlig Grændse imellem Sielland,
hvis Ukehoved gabede mod Østen, og denne
lille

at holde tydsk Gudstieneste her til 1788, da
Biskop Schönheider skrey om det samme, ha-
ve havt Tid til at indsee, at disse Folk paa-
staae en Urimelighed, naar de paaatae, ikke at
være danske, og at man maatte hjælpe dem
til at ansee det for en Ære, om de paa de
forraadnede Hollænderes Graver sang Liigpsal-
mer paa dansk. — En kort Vei er herfra til
Dragøe Bye, som bestaar af henved 400
Huuse, der meest beboes af Skippere, som ha-
ve her en god Havn indrettet for deres Skibe.
Her er Leilighed til at forsøge den Velstand,
som Stedet allerede har. — En Sielendhed
paa dette Land for Skifteforvaltere, er, at
Døttrene (blandt gamle og nye Amagere eller
Hollænderne, sic dicti,) gaae i lige Arv med
Sønnerne. — Dette Amagerland, $1\frac{1}{2}$ Miils
Længde og $\frac{3}{4}$ Miils Bredde, ernærer over 4000
Mennesker; Taarnbye Sogn indeholder allene
3000 Sieler, Ældre og Børn. Det er oel
det første Antal Mennesker uden for Risben-
havn, der leve paa saa liden Strekning Land, hvor
ved erindres igjen, at 5000 Tønder Land ligger

lille De; men Kunsten forenede dem. Dybde
 og Strøm imellem den Holm, hvorpaa Slots-
 tet laae og de andre Holme, som begyndte at
 danne Amager, var saa betydelig, at Christian
 den Fierde endog havde den Tanke, herimellem
 at lede den ganske Seilads til og fra Øster-
 søen, men en Sandbanke ud fra Amager mod
 Kjøgebugt gjorde det stolte Forsæt til intet.
 Han nøiedes altsaa med at forene de Lande
 med hverandre ved Opfyldning og Bygninger,
 som Skilsmissen og Naturens Grændser ei
 kunde nytte, som og allerede ved indbyrdes
 Fornødenheder vare blevne hinanden uundvær-
 lige.

Paa de lave Holme*) og det flade Vand
 var allerede tilig anlagt en Dæmning eller Fod-
 stie

endnu udyrket. Plant Piletrær, om ikke
 andet, saa skulde Estertommerne velsigne Dig,
 som har Mod til at forskionne Guds skionne
 Jord. Du formindsker herved den asmægtige
 Statistiks Verbreidelse.

*) Der er en Forskiel imellem den høide i Søen, som
 man seer forbi Amager, Stevnsklint og Møens-
 klint, denne sidste er paa sit høieste 225 Alen
 over

stie af store Stene, hvor paa Veien gik til
 Knippelsfærge. Saadan en Steenstie fra Chris-
 tianshavns Grund eller Amager findes aflagt
 paa en af Prospecterne af Kiøbenhavn fra Aar
 1587 i Pontoppidans Orig. Havniens. pag.
 228. Til at sætte over Strømmen maatte
 man benytte sig af Vaade. Den Herlighed at
 komme fra Amager til Kiøbenhavn til Bogus
 er neppe bragt til veie førend under den herku-
 liste Christian den Fierdes Regiering. Uagtet
 jeg finder hos Thurah, "at der omtrent paa
 "samme Sted, hvor den første, nu kaldede
 "Christianshavns Broe, er, har endog for
 "Christiani Qvarti Tid været anlagt Broe,
 "for at have Communication imellem begge
 "Derne, hvilken i de Tider kaldtes Amager-
 "broe, som sees iblandt andet af Andreas
 "Wedels Liigprædiken over Kong Friderik den
 "Anden, hvorudi han fortæller, at høistbe-
 "meldte Herre Aar 1565 var i stor Livsfare
 "under Amagerbroe, da Velbyrdig Mand
 "Jørgen Brahe ogsaa faldt udi Vandet, der
 "han

over Vandet, og Amager er paa sit høieste
 neppe 5. Her paa Christianshavn kan høi-
 Bande spille paa $\frac{1}{2}$ Alen til Gaderne.

"han vilde hielpe Kongen op, og blev selv
 "derover ilde faren, og døde nogle faae Dage
 "derester."

Thurah modsiges sig selv i denne Beret-
 ning og sin Havnia hodierna, samt de Kort,
 han har givet over Krastanden imellem Siel-
 land og Amager. Bar Kongen kommet under
 Amagerbroe, der hvor Knippelsbroe nu er,
 det er der, hvor Strømmen er dybest og væls-
 digst, saa skulde ikke ti velbyrdige Braher ha-
 ve reddet ham; han maatte da drukne med
 sine Adelsmænd. Men den Amager Broe,
 Thurah har fundet skrevet om, har ventelig
 været en imellem Holmene, som laae nærmest
 ved Kiøbenhavn. Vandet var fladt, Stran-
 den uden for lidt lavere, men hist og her skar
 Havet sig en dybere Communication, og over
 denne Dybde maatte man her og der belave sig
 paa en raaden Broe, af hvilke man endnu ha-
 ver nogle i Sielland. Under saadan en Ama-
 gerbroe har Friderich den Anden været i Livs-
 fare.

Sennen, som henvendte sin kongelige Op-
 mærksomhed til at forskionne Naturen og der-
 ved forege Velstand, Christian den Fierde, af

for

uforglemmelig Erindring, saae daglig fra sit
 Slot over paa disse elendige Vandholme, tænks
 de paa at giøre en Bye af dem og iverksætte
 den Tanke. Det var, som jeg før har skre-
 vet, et herkulist Arbeide. Et gammelt Fragment
 har disse Ord om Christianshavns Grund i
 Christian 4. Tid: *Locum hunc aquis & pa-
 ludibus intercessum, oppleto per aggeres pro-
 fundo maris, trabibus que ac palis infixis,
 quæ nexu firmo omnia vincirent, sedem ha-
 bitationis fecit.* *)

Da Grunden altsaa var indtaget af den
 herlige Konge, da den med stort Arbeide var
 bleven opfyldt og ved nedrammede Pæle gjort
 forsvarlig stærk, samt forsynet med Bolde og
 Graver mod Amager Siden, og giennemskaa-
 ret med en stor Kanal, som gav den flade
 Grund Fasthed; saa byggede Kiøbmænd her
 ved Kanalen, som var dem til Bequemmelig-
 hed og Nytte. Dette Slags Borgere vare
de

*) 3: Stedet, som han dannede til Boliger, var
 giennemskaaet af Vandsteder og Moradser,
 ved Dæmninger opfyldte man Havet, ved Viel-
 ker og nedrammede Pæle forbandt man Dæm-
 ningerne, o. s. v.

de første, som her nedsatte sig. Og hvor de bygge, der bygge og boe snart andre med af Haandverksfolk og Daglønnerer, som nære sig ved deres Bedrift.

Anlægget til denne Kiøbenhavns Sideslad skeete Aar 1618. Christianshavn feiler altsaa nogle Aar endnu i Tophundrede. Dens Bebyggelse er altsaa ulige yngre end hiins, men derfor haver den og ulige skønnere Anlæg og retliniede Gader, som ere saa urimelig forkrummede i det gamle Kiøbenhavn; ja selv det nyere Kiøbenhavn er i mine Dine ikke saa net og ordentlig i Grundtegningen, som den store Konges Stad paa Amager. Dog indbefattede Christianshavn ikke i Begyndelsen alt det, som nu. Rom er heller ikke bygt paa engang. Den egentlige Byggegrund trængte til Opfyldning, dette maatte gaae langsomt. Andre Udkanter bleve anvendte til Skibsværfer, hvoraf endog nogle først i vore Dage ere komne i Stand. Men det betydeligste til Christianshavns Udvidelse skeete under Kong Christian den Femte, da det Nye Verk laagede Havnens Ende eller Nyeholm og Toldboden over for Citadellet. Denne nye Befæstning

er

er en Bold med ni ordentlige Bastioner, fra
 Porten af, anlagt paa en Sandgrund i Ha-
 vet, saa at den ganske Havn derved indslut-
 tes og Grunden ved Opfyldning merkelig for-
 øges til Bygninger, om ellers Velstand her
 skal vedvare, for vore Børneborn eller maa skee
 deres. — Kong Christian den Femte lod giøre
 en Begyndelse med dette Arbeide Aar 1685
 den 9 Mai, og endte det Aar 1692. Man
 kan ikke nok rose denne Udvidelse og Sønnens
 Gang i Farsfaderens Fodspor. De ældre Skri-
 bentere, som tale herom, ligne denne Bold ved
 de Dæmninger, som Alexander den Store gior-
 de ved Tyrus, Prindsen af Parma ved Ant-
 verpen, Ludvig den Tiortende ved Rochelle,
 disse i en fiendelig og angribende Hensigt, den-
 ne i en faderlig og forsvarende. Og det er
 endnu ubegribeligt, hvor al den Jord er sans-
 ket sammen fra paa en Sandbanke, som har
 Havet paa begge sine Sider. Veien langs med
 Bolden kalde de Spadserende Qvintus, fordi
 den fører til den yderste Bastion, der bærer
 Christiani Qvinti Navn, og er i disse sidste Aar
 ved den ærværdige Huths Omsorg og Opsigt
 forvandlet til et frygteligt Batterie for fiendt-
 lige Skibe.

Imidz

Imidlertid er det endnu ikkun lidet af det til Opfyldning bestemte Vand, der er forvandlet til Landjord. Sæqvæsthuset eier denne Strefning og den opdyrkes aarlig. Der udenfor nedrammer man Pæle, bygger Bolværker og haver ikke glemt at realisere den Idee om Boliger og Gader her, som findes anvist paa Kortene over Kiøbenhavn. Fra Qvintus til Langebroe er Veien inden for Bastionerne 5600 Alen, altsaa næsten en halv Dansk Mil. Oberst von Peyman, som allevegne forskionner Udkanterne af Staden, fortienere Ære for den anlagte Allee langs med Keiberbanen, som man allerede begynder at beære med det Navn af Christianshavns philosophiske Gang. Maatte Louren snart komme til Portens Forbedring, hvortil den trænger allevegne saa høilig, at ikke allene Muurværket seer ud, som efter en Beleiring, men Broerne selv maa belægges med Egeplanter, naar noget Artillerie Train skal passere derover.

Amager Port er, som man let begriber, først bygget af Kong Christian den Fierde. Den med tilstødende Bolde blev af Kong Friderich den Tredie, fornyet og forbedret. Kong Friderich

rik den Fierde reparerede den og, samt satte
Marstallet mod Byen, 1724. Bagtsruerne og
Fængselet ere over Porten; lav er den og uan-
seelig, den søle Natkørsel forvolder tillige, at
den er ligesaa skarnagtig for Lugten, som ne-
drig for Synet.

Disse Beretninger, som henhøre til Fæste-
ningens Historie, give mig Leilighed, og lede
Læseren til at erfare noget om Christianshavns
Skiebne og Vigtighed i Krigstider.

II.

Stadens Deeltagelse i den Kjø- benhavnsske Beleiring.

De Historieskrivere, som beskriver Kjø-
benhavn, pleie og at tale om den vigtige svenske
Krig, som blev ført under Kong Fridrik den
Tredie, særdeles i Aarene 1658 og 1659, da
Kjøbenhavn blev beleiret, de anføre i saadan en
Topographie, hvad der ved saadan Leilighed til-
drog sig i og uden for Stædet. Det samme
tillader man vel og Christianshavns Topographs
som samler her, hvad der om denne Hovedstad,
Part kan være mærkværdigt; altsaa intet andet,

end det, som angaaer den store Stads sydlige Egne.

Da Karl Gustav i Maaret 1658 den 11. August rykkede Kiøbenhavn nærmere fra Landsiden, og blev ved adskillige tappre Udsald og floge Foranstaltninger hindret i sine Angreb, fik han, som en ægte Martis Søn, det ikke daarlige Indsald at angribe Staden fra en anden, maaffee endda, end det ubevæbnede Kiøbenhavn, mindre bevæbnet Side. 3 Oktober Maanedes Begyndelse 1758 bleve ved Fiendens Krigsskibe oversat 300 Ryttere og 1100 Fodgiengere til Den Amager, som hidtil havde staaet aaben for Kiøbenhavns Indbyggere, og været dem, samt Christianshavn, i saadan en betrængt Tid, til megen Uudsæring. Karl Gustav var selv i Transporten, og kom ved denne Forvoenhed i yderste Livsfare. Thi den 10. Okt. gjorde Kong Fridrik i egen Person sig Umage for at opsøge ham, ledsaget af Generalerne Gysdenløve og Ahlesfeld, 250 Ryttere, noget Fodfolk og 4 Kanoner. Sin Fiende fandt han ved Høllønderbyen, og anfaldt ham saa heftig, at han i sterste Konfusion maatte retirere til sine Krigsskibe. Ikke allene Palsgre

greven af Sulzbach *), men og Kong Karl selv var falden i sine Overvinderes Hænder, dersom ikke Oberstvagimester Løyenhielm havde aabnet Kongen Wei til at undflye, i det han vendte de Danskes Ufsald paa sig og sine Underhavende, af hvilke de fleste bleve nedhugne, og Løyenhielm ført fangen til Byen.

Udfaldet heraf var vel lykkeligt nok for den lykkelige Stad, moersomt har det og vel været, at see saa vigtig en Krigsfange med den seirende Hær paa Christianshavns Gader; men den svenske Helts Foretagende var ikke saa gavnligt for de uylkelige Landboere paa Umager. Da han her havde kastet sig i Land, satte han Ild paa alle Landsbyerne, undtagen Sundbye, Øster og Vester, hvilke Beboerne efter Stadens Borgeres Tilskyndelse selv frivillig stak Ild paa, efterat de havde indført deres bedste Sager til Christianshavn, at disse Byer, som de nærmeste ved Staden, ikke skulde tiene Fienden til Forskandsninger. Han lod og Skovene paa Landet, i den korte Tid han her opholdt sig, afbrænde, og indsandt sig, skiont han havde

B 2

fat-

*) See Beskrivelsen over Kallundborg Side

fattet dette christelige Forsæt, Dagen før den almindelige Brand, i den christelige Kirke Taarnbye, for der at anføre Gudstienesten. Herom fortæller Thurah en Anekdote, som fortiente at staae i Wallings Bog om Dancks Handlinger, enten ved Siden af Præsten Jes Jessen eller Rector Jørgen Eilertsen, som begge i samme Krig, ved Embedsiver, ere af Walling giorte udødelige.

Thurah beretter følgende: Karl Gustav, som havde giort Landgang paa Amager, 1658, indsendt sig usformodentlig den 8de Oktober til den offentlige Gudstieneste i Taarnbye Kirke, geleidet af hundrede svenske Ryttere, af hvilke den største Deel fulgte Kongen, som gik lige op til den øverste Stoel ved Koret, og satte sig der imellem Prindsen af Sulkbach og Grev Magnus de la Gardie *). Degnen og hele Menigheden bleve herover saa forbausede, at de alle forlode Sengen, ved den svenske Konges Ankomst

*) 90 Aar derefter den 10de August 1748 sad Kong Friderik den Femte i samme Stoel, da han bearedt et Amager-Bryllup med sin Nærverelse. Derom hænger en Tavle paa Væggen med nogle Vers.

komst i Kirken; men Præsten, som da var Hans Jæger, fuldførte allene alle anordnede Malmer, hvorpaa Kongen af Sverrig, smilende skal have sagt til Prindsen af Sulzbach, at Præsten var den bedste Soldat paa hele Amager, efterdi han var den eneste Mand, som havde Mod i Brystet, og lod sig ikke knuse i sine Forretninger. Hr. Hans Jæger gif derpaa op paa Prædikestolen og prædikede for Kongen, som syntes devot. Dog havde Præsten ikke bedre Lykke, end det ganske Land, som Dagen efter, den 9de Oktober blev sat i Lue og hans Præstegaard afbrændt. Kirken, som ligger tet hos Præstegaarden, blev efter Kongens Ordre sparet. Herudover maatte da Præsten med Taarnbyes overblevne Almue, som ei i Tide havde salveret sig med Flugten til den beleirede Stad Kiøbenhavn, strax forlade det afbrændte Land, og forsøie sig til en liden Holm, som ligger i Havet, Vesten for Amager, midt imellem denne De og Sielland, og kaldes den *) Store Klap.

*) Den store Klappe er, efter samme Thurahs Kort, en Deel af Fælleden, som undertiden see holmenagtig ud. Nvæget anseer den ikke som en De.

Klappe, hvor han opholdt sig med den liden
 Hob af sine Tilhørere, og imidlertid holdt hver
 Morgen og Aften Bøn med dem, og prædikede i en
 opreist Tørvehytte. I Midten stod en stor Steen,
 hvilken siden blev kaldet Hr. Hanses Prædike-
 stoel, (den skal paa denne Holm endnu findes.)
 Dette kummerfulde Liv udholdt da Præsten
 med sin Menighed paa denne Holm i 8te Da-
 ge, ei vidende, at Landet Dagen efter Jilde-
 branden, nemlig den 11te October, var ved et
 Udfald fra Kiøbenhavn (Christianshavn) blevet
 befriet fra Fienden, som blev slagen ved Hol-
 lænderbyen, førend denne glædelige Tidende
 omsider blev af nogle Amagere fra Staden for-
 kyndet deres Landsmænd paa Klappen, hvor-
 fra de da begave sig hiem paa Landet. — Thu-
 rachs Amager. S. 48.

Puffendorf og Terson, som begge have
 skrevet om denne Krig, melde ligeledes om dette
 Amagertog. Og hvad behøves videre Bidnes-
 byrd? Det, som da skeete, skeete for at befries
 fra svensk Herskab, under hvilket vi nu ikke
 staae, ligesaa lidet, som vore Forsædre.

Den svenske Helt Karl Gustav vovede det
 sidste, som var at løbe Storm til Byen, Nat-
 ten

ten den 17te Februarii Aar 1659. Ogsaa fra Christianshavns Siden blev denne Hovedstad angrebet, og at Fienden her, saavelsom der, blev afflaget, er en Grev, som bør deles.

I denne græffelige Nat skeete Anfaldene mod den danffe Hovedstad næsten fra alle Kanter. Fra Vestersiden under Fersens Kommando, hvor Erik Steenbuch maatte lade Livet. Fra Østersiden under General Bavasors Kommando, som ligeledes blev nedhugget med sine Folk. Fra Citadellens Side under Obersterne Birthinghof og Lensmand, som af de hollandske Hielpetropper bleve ilde modtagne. Ved Christianshavns Port blev det stormende Anløb mandigen udholdt. Her kommanderede en Grev Thott, og Terlon roser ham for Tapperhed i denne Aktion. Allevegne havde man Die paa Fiendens Bevægelser, for allevegne at kunde giøre hans fiendtlige Hensigt Afbræk. Til at entre et Skib, som laae indfrossent imellem Christianshavn og Slotsholmen, vare nogle Svenske udkommanderede under Oberst Bachmester; men da denne med noget af sit Mandskab var kommen paa Skibets Overdeel, og

han af Danſkes Dyrer ſenderbugget, drog Reſten ſig tilbage.

Som intet phyſiſk Onde ſkeer, uden det i ſine Følger har noget, man er nødt til at erkende for et Gode, ſaa havde og denne Krig ſine gavnlige Følger. Den banede Vej til en enſkelig Forandring i Regieringsformen, hvorved Landets Kræfter bleve mere concentrerede, og Smaaherrers Vælde indſkrænket. Den dannede et nyt Værn om den stolte Hovedſtad, ſom Kiendere af Befæſtnings Kunſten nu kalde uovervindelig. Chriſtianshavn har derved og ſaaet Sikkerhed for Overlaſt af fremmed Magt. Faderen Friderik, den Førſte, ſom kunne kaldes Fader for ſit Folk, begyndte ſtrax efter Freden, at tage Chriſtianshavns Befæſtning under ſin Omſorg, og Sønnen Chriſtian den Femte fuldendte det ſtore Arbeide, ſom før er fortalt.

Vi have, fordi vi begynde en nye Afdeeling her i diſſe Samlinger, ikke i Sinde at ſlippe de ældre Tider aldeles: Der er endnu lidet mere fra dem, at bemerke om Chriſtianshavn.

III.

Stadens borgerlige Indretning.

Denne Afdeling maae da samle noget fra ældre og nyere Tider, om Privilegier, Broer, Gader, Huse og Folkemængde.

Det er før berettet, at Christianshavn er anlagt Aar 1618, og var af Stifteren Christian den Fierde bestemt til at være en Stad for sig selv, men blev af den femte Christian, efter en rigtigere Beslutning, indlemmet i Kiøbenhavn.

Aar 1619 den 5 April fik Staden af sin Stifter Kiøbsteds Ret, Magistrat og Bysfoget, Skiede paa alle Grundene, 20 Aars Frihed for borgerlig Lyngde, og 7 Aars Frihed paa alt, hvad som indførtes. Aar 1639 d. 8 Jun. ere disse Privilegier forbedrede, dertil søiet et Stads-Baaben, og Staden givet samme Ret, som Helsingøer. Dette Stadsbaaben, som er ældre, end det Kiøbenhavn nu fører, da Fridrich den Tredie har givet dette sidst, men som ikke længere bruges, er et blaat Taarn med tre Kroner, Kong C4. Navn med to hofsøiede Søer og to Faner. Privilegierne sagde: Ama-

B 5

ger,

ger: Bønder skulde her holde Torv hver Løvedag. Borgerne skulde have frie Færdvægt paa Fælleden mod Amager, dem skulde udvises Kaalhauger uden for Porten, og de skulde nyde endnu 12 Aars Frihed. De skulde bygge god Kiebstæd: Bygning, forsynes med Kirke og Præst, samt have tvende Borgemestere og sex Raadmænd. Aar 1640 den 9 Januarii ere de Huse, som ligge imellem Børsen og Havnen, og kaldes Nyebørs, lagte under Christi-anshavns Byeting, hvilke de og vare nærmest*).

Aar 1642 den 19 Martii gav den høie Stifter denne sin nye Stad atter Privilegier af følgende Indhold: 1. Indbyggerne maae beholde deres Hauger, som de enten have, eller herefter kunne lade grave. 2. Enhver maae efter sit Fortog gjøre sig Stadens Kanal til Nytte, indtil Mitstrøms. 3. Fremmede Nationer af vor Religion maae boe der. 4. Haandsverks

*) Paa Opfyldningen til Fundamentet for Børsen og de derværende Borger: Huse, som kaldes Nyebørs, har ikke allene Kong Christ. 4. selv, men og Rentemester Henrik Møller, anvendt store Penge, da den mindste Plads her var saa fordeelig.

verksfolk skulde ei besværes med Skraa eller
 Laugsret. 5. Med at holde Graven, Bolde,
 Porte og Broer, skulle Borgerne ikke besvæ-
 res, sereud Byen kommer i bedre Stand og til
 Kraft. 6. Bagere der, som i Kiøbenhavn,
 maane ikke sælge Brød hos dem selv. 7. Chris-
 tianshavns Magistrat gaaer næst efter den
 Kiøbenhavnsske. 8. Kongen vil holde det fer-
 ste Vand vedlige, men de, som bruge det,
 skulle betale derved efter Ordonancen.

Blandt disse Privilegier ophørte det næst
 sidste, Aar 1685 den 31 Januarii, da de
 tvende Borgemeistere, sex Raadmænd, samt
 Byefogden afgik, og Staden indlemmet med
 Kiøbenhavn under en sælles Magistrat. Raad-
 huset her paa Christianshavn har været paa
 Hiørnet af Strandgaden og Torvegaden, hvil-
 ken nu tilhører Vinhandler Rhode; man skal
 i Kielderne endnu finde Spor og Levinger af
 Fængsler, her fordum have været. Naar høieste
 Ret aabnes, og hans Majestet i egen Person
 præsiderer, forkyndes det og ved Herolder og
 Trompeter uden for denne Gaard, af samme
 Marsag, som der blæses Herredag uden for Bi-

spe

spegaarden, da denne har i ældre Tider været
Kjøbenhavns Raadhuus.

Angaaende det sidste Privilegium om det
ferske Vand, da vil jeg her anføre Pontoppi-
dans Beretning (Orig. Havn. 347). „Kong
„Christian 4. lod forsyne sin nye anlagte Stad
„Christianshavn paa Umager med Vandrender,
„langs ned ad Vestervold, hvorfra de siden ere
„continuerte igiennem Kalleboe, og derfra
„ved Blyrender, tværs igiennem Havnens salte
„Vand, saa dybt, at Skibene kunde seile der-
„over. Iblant de Kobberplader, som P. J.
„Resenius har ladet stifte, er een, som fore-
„stiller Vandledningerne allene, til hvilken jeg
„hermed vil have Læseren henviist“. Nu gaaer
den eneste fersk Vands Hovedrende til Christi-
anshavn under Knippelsbroe. Man indseer,
at den er utilstrækkelig til at forsyne saa stor en
Stad, hvor der desuden ere saa mange Anlæg,
der behøve og forbruge en Mængde Vand. Det
skeer ikke sjelden om Sommeren, at Beboerne
to til tre Dage maae savne denne uundværlige
Naturgave. Man indseer Fornødenheden af
en nye Hovedrendes Anlæggelse; patriotiske
Borgere have giort Beregninger og Forslag;
en

en Commission til Sagens Afgiørelse har deli-
bereret herom, men hvorfra tage vi Udgiøten?
hinc illæ lacrymæ!

Broerne paa Christianshavne fire. Den
første og vigtigste, som fører fra Byen, kaldes
Knippelsbroe*). Christian 4. begyndte at byg-
ge den 1620 **) eller kort efter Stadens An-
læggelse, fordi den behøvede en bedre Sam-
menhæng med Kiøbenhavn, end den før havde,
da man idelig maatte lade sig oversætte paa en
Færgebaad.

Om alle Broer paa Christianshavn og denne
i Særdeleshed giortes Aar 1660, med kongelig
Konfirmation, følgende Anordning. De Skip-
pere, som ved at fæste deres Skibe til Broen,
gøre den mindste Skade, skulle strax erstatte
Skaden efter Dannemønds Sigelse. Vindes-
broen

*) Den høie Steenstutte, som staaer her Sonden
for i Havnen og kaldes Vartegn lod Kong
Christian 4. Aar 1611 føre fra Calmar i Sver-
rig (Pontoppidan siger fra Lund til Malmøe
og derfra over Isen hertil) og satte den her,
uden Tvivl for at betegne en farlig Grund at
vare sig for i Seiladsen.

**) De Ulfeldtske Tøskillinger skal, imedens den
blev bygt, have gjeldt for Firsillingen?

broen paa den store Broe oplukkes om Formiddagen imellem 6 og 7 Slet, om Eftermiddagen imellem 12 og 1 Slet. Hvo imidlertid lægger igiennem Broen med Skibe af 20 Læsters Drægtighed, betaler til Broens Forpagter af hvert Skiberum en halv Rigsdaler, og til Broens Opvarter 1 Mark, men af de mindre gives den halve Deel. Vil nogen lægge igiennem Broen uden for den bestemte Tid, da giver han en halv Gang meer end sædvanligt. Da den store Broe ikke kan underholdes ved det, som Amagerne give*), da skal hver Bogmands Bog give 2 β for Læffet. Paa Broen skal holdes Vagt og Tilsyn. Hvo som jager eller fører hastelig derover, maae straffes eller pandtes for en Rigsort.

Aar 1682 den 15 April skeete herudi nogen Forandring, da det i en Forordning om Havnen tilstædes Havnesogderne og Bromændene af hvert Skib, stort eller lidet, naar det

passe=

*) Da de før maatte føre deres Torvelæs til Vaads og vandt nu den Fordeel, at føre lige ind i Kiøbenhavn, maatte de give aarlig 150 Rdlr. til Broens Vedligeholdelse. Pont. Orig. Sæfn. 350 S.

passerer igiennem Broerne at oppebære 6 p danske, foruden hans visse tillagte Ven og ei videre, hvorimod de stedse skal holde Broerne rene, og især om Vinteren, naar det sneer eller fryser, at Broerne formedelst Frostens ei vorder glatte, saa nogen derover kommer til Skade.

Forordningen af 1744 er den, som endnu staaer ved Magt, hvoraf den 15 p , som hidhenhørende anføres: Broen aabnes ei for Fartøier, hvis Master kan nedlægges; ei heller maae den aabnes om Middagen fra 11 til 1, for ei at hindre Kiørselen til og fra Hoffet, samt Arbeidsfolk; mindre maae den aabnes om Søn- og Helligedage, undtagen noget til Flaaden nødvendig behøves, da Bromændene rette sig efter Oberequipage-Mesterens Foranstaltning. Endnu hører Resolution af 16 Julii 1783 herhen: at Bromændene maae bære et forgyldt Tegn med den kongelige Krone for oven, en Vindesbroe i Midten, og paa Kanden de Ord: Kongelige Bromænd og Havnesogders Tegn, for at legitimere sig i deres Embede mod dem, som undskyldte deres Modvillighed dermed, at disse Havnebetientere vare dem ubekjendte.

Knippelsbroe er bygt paa stærke nedramme mede Pæle, baade fra Kiøbenhavns og Christianshavns Siden indtil Abningen, omtrent i Midten, hvor Vindebroen er. Aar 1785 blev den betydelig repareret. Undtager man, at Giennemgangen er vel smal for de store Skibe, som søge Skibsværterne her inden for, saa har den i de største Stæder saa Broer til sin Lige, da Strøm og Vind herunder er saa vældig, Passagen saa svær og stærk, og dog ingen i Mandes Minde ved Broens Skyld er kommen til Skade.

Langebroe er den anden, som forbinder Hovedstaden med Christianshavn. Den tilhører Fæstningen, dens Slagbom aabnes derfor ikke for Kiørende og Ridende, uden det Militaire tager Vej herover, eller andre Vedkommende requirere dens Abning. For Gaaende er her alligevel en beqvem Gang til Byens vestre Egn, og særdeles om Sommeren behagelig. Den kaldes med Ret Langebroe, da den strækker sig 220 Al. over Havet, fra den nederste Opspyldning paa Christianshavn, til Opspyldningen ved Blaataarn paa Frideriksholm. — Den er bygt Aar 1686, men i en Forordning 1670 d. 2 Jun. forbydes, at Skibe ei maae læg

lægge til Langebroe imellem Kiøbenhavn og Christianshavn; hvoraf man kunne slutte, at den var 120 Aar gammel, dersom det var afgjort, at Knippelsbroe aldrig var benævnet med Navnet Langebroe *). Den er bygt paa Pæle, dog ikke af den Styrke, som Knippelsbroe, da den heller ikke er bestemt til, saa idelig at bære de svære Transporter, som denne. I Længden eller den horizontale Linie har Langebroe samme Maal, som Møensklint i Høiden eller den verticale.

Over Kanalen, som giennemskierer Christianshavn, ere tvende Broer ikke langt fra hverandre. Den ene gaaer fra lille til store Torvegaden, og kaldes Børnehuus- eller Steensbroen. Den er bygt paa Muurpiller i Bandedet, og oven paa Træet belagt med Stene. Her holdes et lidet Tørve- og Fisketorv af Baadene, som her anlægge, da Passagen er folkerig fra Morgen til Aften. Næst ved Broen er og en muret Sandkiste.

Den

*) Brogaden fra Knippelsbroes kaldes og Langebrogaden.

Den anden Broe over Kanalen har fra ældre Tider faaet og beholdt det Navn: Snorrebroen. Den gaaer fra det ene til det andet Stykke af St. Annegaden *). Først er den anlagt af en privat Mand til Gang for hans Arbeidsfolk, og for at forekomme Riden og Kiersel derover, blev den forsynet med tvende Snorrer for Enderne, hvoraf den har beholdt Navnet. Eiden da den forfaldt og efter Øvrighedens Befalning skulde nedbrydes, blev den reddet fra Undergang og istandsat til en ordentlig Kiørebroe, især ved Statsraad Hasslers Omsorg. Denne Kombination med den ene og anden Deel af Christianshavn er høist fornøden. Man indseer nu i mange Tilfælde Nyttens af denne værdige Mands Bestræbelse for at vedligeholde denne Broe.

Ga=

*) Læseren maae tillade en Historieffriber at giette. Uden for den gamle Østerport, hvor St. Anne Plads nu er (Garnisons Kirke) sted et gammelt Kapel, som Biskop Absalon skal have bygt for de Søfarende, der bar hans Skytsgudindes, hellig Annas Navn. Kan samme eller en følgende Bisp ikke og her have bygt noget til Gudsyndelse, hvoraf Gaden er benævnet?

Gaderne paa Christianshavn overskiere alle hverandre i rette Vinkler. De, som føre fra Kiøbenhavn, løbe alle fra Nordvest i Syd ost. Kanalen og de Gader, som overskiere dem, strække sig i lige Linier fra Nordost til Sydvest. Kirkens Taarn og Muurflade vender mod denne sidste Kant, og er udsat for alle sydvestlige Vinde. Man er sølgelig, uden at vide dette, altid disorienteert paa Christianshavn. Navnene paa disse Gader, fra Staden af, ere følgende:

1. Langebroegaden. Eller Broegaden, hvortil man først kommer over Knippelsbroe.

2. Strandgaden. Er den første Tvergade, man herfra støder paa, den strækker sig fra den tydske Kirke til Bilders Plads, og har de anseeligste Gaarde og Bygninger.

3. Lille Torvegaden gaaer fra Bolværket ved Knippelsbroe, overskiærer Strandgaden og Kongensgade, strækker sig derfra til Steensbroen.

4. Store Torvegaden begynder efter sit Navn paa Torvet, overskiærer Dronningensgade, Prindsensgade, Amagerstrøede og strækker sig til Christianshavns Port.

5. St. Annegaden gaaer fra Strandgaden mod Bolden, overskærer Kongensgade, begge Gaderne neden og oven Vandet, (da den fortsættes over Snorrebroen) Dronningens Gade, forbi Kirken, Prindsensgade og Amagerstrædet.

6. Sophiegaden kaldes et lidet Stykke af en Gade, som gaaer fra den tydske Præsts Residents til Kanalen, men herover beholder den sit Navn og fortsættes til Bolden; i det den overskærer begge Gaderne Neden og Oven Vandet, samt Dronningens og Prindsens Gade.

7. Baadsmandsstrædet er af samme Beskaffenhed. Det løber ud fra Strandgaden, lige for Dokken, over Kongensgade til Kanalen, fortsættes derfra siden forbi Kvæsthuset imod Bolden.

8. Syndervoldsstrædet, det Store [og det Lille, strække sig fra Kanalen mod Bolden og ere ved dennes Kunding de eneste krumme Gader paa Christianshavn.

Paralell med Strandgaden løbe:

9. Kongensgade. Hvis ene Ende ved Laboratorium kaldes den lille, og Resten den store, gaaer mod Kanalen til Bilders Plads.

10. Overgaden neden Vandet. Langs med Kanalen ind ad til Kiøbenhavn.

11. Overgaden over Vandet. Langs med Kanalen mod Kirken, fra Bolden af ved Appelbyes til Bodenhofs Plads.

12. Dronningensgade. Fra Dvæsthuset, forbi Kirken og Torvet over Sophiegaden til Bolden.

13. Torvet. Har Kanalen paa den ene Side, Børnehuset og andre Bygninger paa de andre. Her er en muret Slagterbod. Det har i fordum Tid været større end nu. (Pont. Orig. Havn. S. 345.)

14. Prindsensgade. Fra Dvæsthuspladsen, forbi Kirken, over St. Annegaden, Torvegaden og Sophiegaden til Bolden.

15. Amagergade fra den gamle Kirkegaard, over Torvegaden til Bolden, den benævnes lille og store Amagergade.

16. Boldgangen eller Bei fra Langebroe til Christianshavns Port.

17. Uden Porten ligge 7 Gaarde, eller Huse, eller Baaninger paa Christianshavns Grund, henhørende til Frelserens Kirkes Menighed.

Brolægning er naturligviis en Idee, man forbinder med den Idee, om Gader. Ikke alle disse opregnede ere vel brolagte. Dog er der i de sidste fire Aar merkelig sørget for Christianshavns Brolægning. Før denne Tid vare allene de Gader brolagte paa nye, som skulde tiene den store Stad til Nytte, særdeles ved Natkjørselen, siden fandt man det og billigt, at den lille Halvsøster fik Deel i den Bequemmelighed, som den ældre og større ved sælleds faderlig Omsorg og sælles Bidrag havde gottet sig ved. Den Lille har nu engang faaet Ret i den Stores Anpart, som de betydelige Brolægninger ved Kirken *), ved Snorrebroen, begge Overgaderne, Keiberbanen, o. s. v. udviser; hun frygter ikke for at blive glemt fremdeles.

Alle

*) Den danske Kirke, som har en betydelig Grund til 3 Sider, havde betalt en Sum af 7 til 800 Rdlr. til Brolægningen, førend den fik sit For, tog brolagt.

Alle disse Gader og Stræder have nume-
 rerede Huse, og disse Numeres Tal belebe sig
 fra Knippelsbroe og inden for Boldene til Tal-
 let 390. Heriblandt ere 27 Pakhuse (gid de
 alle maatte svare til deres Navn!) heriblandt
 er ikke regnet de Boliger og Grunde uden
 Amagerport, som høre til Frelserens Kirke-
 Sogn, ikke heller de 14 Gaarde og Huse, bag
 og foran Børsen, der ligeledes henhøre til Sog-
 net. See denne Hs Begyndelse, Aar 1640,
 og Reskript af 27 Okt. 1696, Reskript af 16
 Jan. 1761 til Kiøbenhavns Magistrat, item:
 Forandringen af 17 Decb. 1762 til samme.
 Strikte og i al Henseende ere disse Grundes
 Beboere ved kongelige Anordninger befalede at
 henholde sig til den danske Kirke paa Christi-
 anshavn, men Grundene henhøre ikke, (ere ikke
 matriculerede) under Christianshavns Qvarteer.
 — Man maae af dette Antal Nummere 390,
 som synes ringe, ikke slutte sig til slet Bebyg-
 gelse: et Huus af en Stues og en Qvistes
 Størrelse har samme Nummer, som en Gaard
 paa 3 og 4 Etager, og Christianshavn er efter
 de saa kaldte gyldne Tider (1781 o. s. v.) mer-
 ketig forøget i sin udvortes Anseelse, her ere

Borgerhuse, som i Rummelighed og Pragt og
Hoide overgaae de Kiøbenhavnffe.

Om Bygningernes Antal anfører jeg for
nogle ældre Aar en Beretning af Pont. Orig.
Havn.

Christianshavns Qvarteer havde Bygninger:
Aar 1674. Aar 1689. Aar 1756. Aar 1790.
236. — 251. — 389. — 390.

Folkemængden, det er, hvert Menneske,
som tælles af Rodemesterne i Christianshavns
Qvarteer af alle Nationer, Konfessioner og
Tungemaal — disses Antal beløb sig Aar 1790
den første Oktober, til den Summa:

Af Mandfolk 3996 Personer.

Af Qvindelien 4269 Personer.

i alt 8265 Mennesker.

Naar man hermed sammenligner den Fol-
kemængde, som henhører til den danske Menig-
hed, eller Frelserens Kirke, saa sees det tyde-
ligst, af hvilken Blanding Indbyggerne paa
Christianshavn bestaae. Kommunikanternes
Tal i den danske Kirke er aarlig omtrent 5000.
Man slutter sig heraf til, at der ere 2500
vorne Christne, man lægger en tredie Deel til
af dette Tal for Børnene og de ukonfirmerede,

og faaer da ud en Sum af Mennesker, henhørende til det danske Sogn, af 3300 Siæle. Sa vilde man endog være rundelig i sin Beregning og sætte den danske Menigheds Folkemængde op til Tallet 4000, saa var det endnu ikke Halvparten af Christianshavns. Men her er Børnehuset, og Militair Etaten til Lands og Bands, og jødiske, og reformeerte, og tydske Familier, baade af det ægte og det uegte Slags; denne hele blandede Samling af Mennesker stiger derved op til det store Tal: 8265.

Af Mortalitetets Listerne for nogle Aar slutter man sig nogenledes til Frelserens Sogns Folkemængde. Her ere ser.

Aar 1785.

Ægteviiede 62 Par. Fødte 222. Døde 207*).

Aar 1786. 53 — — — 192. — — 214.

Aar 1787. 55 — — — 158 — — 193.

Aar 1788. 45 — — — 181 — — 209.

Aar 1789. 49 — — — 175 — — 189.

Aar 1790. 40 — — — 166 — — 191.

E 5

Man

*) Udi dette Aar var Christianshavns danske Menighed den eneste i hele Staden, som havde flere Fødte, end Døde.

Man seer heraf, at Folkemængden ikke vover. Jeg veed ikke heller, om det er værdt at ønske dens Tilværelse i de store befolkede Stæder. Og tager Næringen tillige af, som her er Tilfældet, saa gruer man for den ørkesløse og græder over den hungrige Folkemængde.

IV.

Nogle af de offentlige og merkeligste Bygninger.

Fuldstændighed kan Læseren af disse Samlinger til Christianshavns Beskrivelse ikke vente sig, hverken i det Hele, eller i Delene. Det her samles, maatte maaskee give en yngre og ledigere Topograph Leilighed til, at blive baade fuldstændigere, og i de enkelte Dele nøiagtigere, end Samleren er, eller vil være.

Fra Staden af er det asiatiske Kompagnies Huus og Plads det første, som udmerker sig, saavel i Henseende til udvortes Skønhed som indvortes Rigdom, og vigtige Bestemmelse *).

Kong

*) 3 Thurahs Havnia hodierna er ikke mindre, end 3 Afsbildninger af Kompagniets Huus. Uvist, om

Kong Christian den Fierde begyndte med Christianshavns Aulæg ogsaa at lægge Grund til den ostindiske Handel. Christian den Femte gav Kompagniet Skibsartikler, og Aar 1698 den 29 Oct. Octroi. Christian den Siette gav ligeledes Octroi 1732 for 40 Aar, som under Christian den Syvende, Aar 1772 er fornyet for 20 Aar og altsaa snart udløbet.

Hvad Gavn denne Handelsmassa har stiftet for Nationen, hvad Rigdom den har og eier endnu, hvad Skiebne den har været undergivet, hvad Gavnildhed der er udrunden fra den, henhører ikke til mit Diemerke. Kun vil jeg anføre, som et Beviis paa de menneskelige Tings Ubestandighed, at Kompagniets Aktier, hvis sande Værd er 500 Rdlr. steeg 1782 til 2000 Rdlr. og ere sunkne 1790 til 450 Rdlr. og maaskee derunder. Og som et Beviis paa Interessenternes Uedelmodighed, at Kompagniet har i sidst benævnte Aar forsikret den nye Arbejds Anstalt en Kapital af 3000 Rdlr., som skal blive staaende, rentefrie, i dens Bygning.

Byg-

om Aarsagen til denne Iteration har været Kompagniets Vigtighed for Thurahs Tid, eller Thurahs Person?

Bygninger og Plads, Kompagniet tilhørende, indtage et Rum, dersom man regner Graven med, af mere end 400 $\square$ Alen. Mod Strandgaden ere to skønne symmetriske Bygninger og Port imellem, som er Indgang til Pladsen. I den gamle er Direktions og Forsamlings-Sale, Contoirer o. s. v. I den nye forvares en Deel af de bedste Vare; den blev bygget saa skøn, mindre af Fornødenhed, mere af Opulencen til Ziir og Prydelse for Kompagniet og Christianshavn.

En Inscription paa Hovedbygningen har Thurah giemt, den jeg vil affkrive med det Huske, at dens Spandom maatte uforanderlig opfyldes:

Quam Anno MDCXVIII orfus est Divus Christianus Quartus. Quamque Anno MDCCXXXI egregie auxit et ampliavit devotus Christianus VI. Mercaturæ asiaticæ Societas, Splendidiores hasce ædes, Indorum, Sinenfiumque Mercimoniis dividendis destinatas Anno Christi MDCCXXXVIII.

æternaturo sistit lapide.

Næst ved Kompagniets Bygninger er den, de Danskes berømte Dofke, hvor Krigsskibene,

Skibene, Dannemarks egentlige Bolde, sættes i Stand igien, naar Tiden eller Tilfælde beskædige dem. Beskrivelsen herom maae læses andensteds, end her, kun til at vide noget om Gerners Pompemaskine i Dokken vil jeg henvise til Kiøbenhavns Beviser for Aar 1786 Side 239-248.

Fra Dokkens Fortog føres man ved en Bro over Kanalen ind paa Bilders Plads, saa benævnet efter sin Eiere, men opfyldt og anlagt af den navnkundige Biørn. Dette Skibsværk har, foruden sit gode Anlæg, Baaninger for Mesterne og andre, hvis Hielp Svæfolk her behøve.

Bodenhofs Plads er lige over for Bilders. Agent Bodenhof, som lever endnu, har ladet den opfylde til et fordeelagtigt Skibsbgnings Sted, Brandeoplæg o. s. v. Staden takker ham.

De andre Skibsværker inden for Knippelsbroe bære disse Navne: von Ostens eller Fabricius's Plads; Browns Plads, som tilhører Kapitain Haste; Appelbyes Plads, som tilhører et Interessentskab. Ved denne sidste er, foruden en Deel Boliger og Pakhuse, en
be

betydelig Keerbane, grundmuret, med Luger og Maskiner, over 500 Alen lang.

Artillerie-Korpsset har bag ved den tydske Kirke en Deel Bygninger, som kaldes Laboratorium, og en skion rummelig Exerceerplads. Utter bag ved denne er Sæe-Statens Laboratorium, eller en Længde af Huse og Boliger for Kanonerere, hvis Chef er Toimesteren, som boer der.

Søeqvæsthuset er beliggende ved Bodenhofs Plads. Denne Bygning er en af de største i Kiøbenhavn, ligesom Stiftelsen selv er den rigeste. Foruden en stor Hauge, nyelig anlagt, eier det den hele opfyldte Grund til Bolden, som aarlig opdyrkes, det er, en Overflade af Christianshavn, 500 Alen lang og 300 Alen bred. Bygningen var først et Opfostringshuus, men da Handelen tiltog og det gamle Søeqvæsthuus i Nyhavn laae den saa beleilig, forvandlede og forøgede man den til sit nu værende Brug og Bestemmelse. Stiftelsen har sin Direktion, Inspektør, Materi-

ale

assorvalter, Læge og Præst. Den fortiente vel sin særskilte og udførligere Beskrivelse til Ære for Fædernelandet og den Fierde Christian; den behøvede ikke at frygte for at lade det Mindesmærke trykke paa sit eget Forlag.

Tugt- og Forbedringshuset indtager tilligemed Friispinderiet (Manufaktur-Bygninger) en heel Kvadrat af Christianshavn, og har Gader til alle fire Sider. Til Torvet vender Hovedbygningen, derudi er Kirken, Bærelser for Inspektør og Præst, Direktions-Sale, og oven over Arbeidsstuer og Sovesteder for Fangerne. Det ene Fløi mod Dronningensgade er nylig indrettet til et Forbedringshuus og har sin særskilte Indgang; det andet mod Overgaden, samt Tverbygningen er de egentlige Forbrydere bestemt. Midt i Gaarden er et Kaspahuus. — Tugt og Aue er en gammel Nødvendighed. Kong Christian den 4. lod Aar 1639 indrette et Tugt- og Manufaktur-Huus ved den nordre Side af Helliggeistes Kirke, indtil Løvstrædet, hvoraf det lidet Strædes Tugthuusporten har sit Navn. Denne gode Anstalt varede

varede kun 6 Aar, da Kongen fiædedes ved at
 see sine Penge spilde og de anlagte Manufak-
 turer ilde drevne. Siden antog sig Stadens
 Magistrat noget deslige, men det ville ikke hel-
 ler slaae an til nogen bestandig Fordeel, førend
 Børnehuus-Anstalterne i Friderik 3. og end
 mere i Christian 5. Tid bleve giorte paa Christi-
 anshavn. Der blev kjøbt en Gaard paa Torvet,
 som havde tilhørt Kay Lykke, forsynet med
 flere Baghuse og indrøttet til et Lughuus.
 (Pont. Orig. Havn. S. 334.) Men da denne
 Bygning begyndte at blive alt for knap, formes-
 delst den Anordning som skeete 1739, at Betle-
 re der skulde opbringes, besluttede Direktø-
 rerne ved Hielp af et Lotterie at opføre og ind-
 rette nærværende store og faste Bygning. Den
 blev i kort Tid bragt i Stand og prydet med
 et Taarn over Kirken. Over Kirkedøren læses:

Anno MDCCXXXIX.

Auspiciantibus post Deum. Opt. Max.

Christiano VI & Sophia Magdalena,

ne

Malis parcendo, noceatur bonis

Ergastulum hocce

Vetustate collapsum et angustia laborans

in dubio mansuri operis augurio
extrui jussit curatorium officium.

Misericordia æque ac Justitia id exigente.

Dette Tugt- og Forbedringshuus indeholder en Samling af egentlige Mordere, Dvinder, som have sødt i Dølgemaal, Tyve, Skjæger, (til hvis Kuur her, foruden Tvang og Uve, er en Sygestue), gienstridige Børn, modtvillige Betlere og hvad de flere Skiendseler ere, som giøre vor Menneskeslægt foragtelig. Om Børnehushets Statistil kan eftersees Kiøbenhavns Skilderie for Aaret 1787.

Beterinær-Skolen er ligeledes en af de Bygninger, som paa Christianshavn udmærke sig baade ved Størrelse og ved Nytte. Sonden for Kirken laae en ubebygget Plads, som tilhørte den, og menes at have været bestemt til Boliger for Præster og Betientere ved Frelserens Kirke. Den blev solgt fra Kirken, under Storps Kirkeværgerie, og af en privat Eiere solgt igien 1773 til Professor P. E. Abildgaard, som maatte efter kongelig Befaling, paa sin egen Bekostning, bygge og indrette en Beterinær- eller Dyrlæge-Skole her, holde Forelæsninger i denne Videnskab og have

Ovsigt over Hestekuren i de kongelige Stalde,
 imod at nyde derfor aarlig 1200 Rdlrs. Løn.
 Samme Aar begyndte Professor Abildgaard
 de offentlige Forelæsninger, og 1775 vare ti
 Lærlinger i denne Videnskab admitterede til of-
 fentlig Examen. — 1776 tog Kongen den hele
 Bygning til sig for en vis Sum, gav Sko-
 len en Hielp af 1500 Rigsdaler til flere Byg-
 ninger for de Regiments- og Land-Smedde,
 som der vilde indfinde sig, befalede og, at Ryt-
 ter-Regimenterne skulde aarlig give 50 Rdlr.
 til Skolen, og Stutterierne 200 Rdlr., hvor-
 ved Skolen, tilligemed en Capital af Stald-
 kassen paa 4000 Rdlr., bestrider sine Udgifter.
 Efter et kongeligt Edikt af 22 Julii 1777 maae
 ingen øve Dyrlægen i Kiøbenhavn, uden han
 er examineret ved denne Skole og har faaet
 Attest fra den. 1783 blev Erik Viborg be-
 skikket til Lektor ved denne Skole. Han er be-
 kiendt som en duelig Lærer, og Professor Præ-
 dikatet værdig. 1784 kjøbte Kongen en Sam-
 ling af 3000 Bøger til Skolens Nytte, og til-
 lod dens Forstander at anskaffe, til Skolens
 Brug, physiske, chirurgiske, anatomiske In-
 strumenter: en Samling af de Korpora i Na-
 turens

turens trende Riger, der til Forelæsninger va-
 re nødvendige, har Professor Abildgaard for-
 æret Skolen, og denne Eiendom er ikke ubety-
 delig. — Indretningen er meget beqvem. Ho-
 vedbygningen er, i underste Etage, til offentlig
 Brug. Her er et rummeligt Auditorium, næst
 ved de Bærelser, som giemme Præparata Ana-
 tomica, Naturalier, og Instrumenter, tillige
 med Bibliotheket. I anden Etage boer Lære-
 ren. I Gaarden er Stalde for sunde og syge
 Heste, og Kamre til 16 Lærlinger. Skolens
 Mestersmed Christoph Ewald har herved Til-
 syn. — Lærlingerne øves her, saavel i det theo-
 retiske, som praktiske, der henhører til deres
 Videnskab; om Vinteren vises Anatomien fra
 Begyndelsen af November til Slutningen af
 Marts Maaned; siden foretages i Forelæsning-
 er Physiologien, derefter Medikamenternes
 Tilberedning, Virkning og Applikation; siden
 om Dyrenes Rigtning og Behandlingsmaade,
 endelig om deres Sygdomme og disses Læge-
 maade. — Skolen er allerede meget berømt.
 Dr. Flormann og Adelsmanden Lilliestrøm,
 begge fra Sverrig, have studeret her, Lands-
 mænd have faaet Kundskaber, som i Dværgsyge

og anden Dyresygdom har allerede og maae fremdeles vise Nytte. Veterinærskolen under Professor Abildgaard's Opsyn er baade Gavn og Ære for Danmark.

Friskolen regner jeg og blant de offentlige Bygninger. Den er bygt nordlig for Kirken i Dronningensgade af fast Grundmuur og vel indrettet. Kielderne og øverste Etage leies bort til Reparationers Bestridelse, Læreren og Læremoderen boe i første Etage, Skoleværelserne, som ere rummelige, ere i anden. Sognepræsten Hr. Abildgaard har baaret en roesværdig Omsorg for dens Anlæg, Bygning, Pengesond og Bestyrelse; hans Eftermand Hr. Fabricius fortsætter Bestyrelsen ligesaa omhyggelig. Mange af Christianshavns Indvaanere have enten ved Penge eller Pengesværd bidraget til Bygningens og Skolens Opkomst. Det kongelige Landhuusholdings Selskab har adskillige Gange belønnet Spinderie i Uld- og Raschmager-Garn. De Herrer Borre og Brof nævnes især som dens Belgjørere. Efter sidste Regnskab bliver i Behold, som Skolens Eiendom, en Kapital af 1396 Rdlr. —

Midt paa Bygningen findes en Marmorsteen med denne Inscription:

Friskolen i vor Frelseres Sogn opbyggt af christelige Belgiorere 1778. Gudsfrøgt forenet med Arbeidsomhed er Grunden til al sand Lykksalighed *).

Paa Christianshavn ere blant store Bygninger at bemerke 4 Sukkerhuse, hvoriblant det Schimmelmannske er betydeligt. 5 Bagergaard, 9 Bryggergaard, ei at tale om Kjøbmændenes faste og anseelige Boliger. Et skønt og vel indrettet Apothek eier her den berømte danske Mand, Justitsraad Müller. Adskillige Fabriker drives og her, saasom Uldens, Tobaks, Sæbes, Trans, Boretts, o s. v. Overgang fra raae til kunstige Vare.

Da man ikke i disse Samlinger, der maatte blive en Text i Fremtiden for en bedre Topograph! vil blande det mindre med det større, saa sætte vi her en nye, men kort Afdeling.

D 3

V.

*) Vedkommende, som ønske sig nysigtigere Kundskab om denne Skole, kunne i Protokollen hos Skoleholderen finde deres Ønske opfyldt.

Om Frideriks tydske Kirke paa Christi-
anshavn.

Strax efter, at den første Kirke var bygt (ad interim) her, paa den fra Amager indtagne og opfyldte Grund, begierede nogle Borgere, som boede her, at Kongen vilde beskikke dem en tydsk Prædikant. Christian den Fierde, 1640, tænkte, at Danske og Tydske kunne let lære at forstaae hverandre, naar de kun vilde. Han svarede intet paa denne Begiering og tillod intet om denne Prædikant. Forstand og Villie er nu ikke altid i saa nøie Connerion, som disse Kræfter burde være; Villien vilde frem, Folkesmængde, Magt og Rigdom var blant Kolonisterne fra Tydskland; de maatte boe her efter R. Skriptet af 1642 3 Art.; de vilde da og have deres egen Præst, og endelig, skriver Pontoppidan, fik de Borgere en tydsk Prædikant under Friderik den Tredie, dog paa deres egen Omkostning, som sees af følgende Brev: Til Doct. Hans Svane.

„Vor synderlige Gunst tilforn: Vider,
at vi naadigst er tilfreds, at hæderlige og
Bellærde Mathias Hillebrand maae
konfirmeres at være tydsk Prædikant
paa Christianshavn med saa Skiel, at
den tydske Menighed, og andre som
hans Tieneste der sammesteds bruge
ville, hannem i saa Naade tilbørlig
Underholdning ville forskaffe, og vi ei
videre i Fremtiden derom vorder mo-
lesteret.

„Kisbenhavn den 7. Julii Anno 1660.“

Den tydske Gudstieneste blev altsaa fra
dette Datum holdt og fortsat i den danske Kir-
ke, saaledes, at Froprædiken alternerede *) paa
dansk, og den tydske Hovedtieneste holdtes i
Middagsstunden, efter dansk Høimesse. Si-
den forsøgedes Emigranterne fra Tydskland,
meest i Syvaars Krigen, og nogle af dem nede-
satte sig paa Christianshavn. Pastor Josias
Pork stod i Konnexion, ikke allene med disse

D 4

tydske

*) Naar her i den danske Kirke holdes Froprædiken,
er det af denne Aarsag kun hver anden Søn-
dag. Det nye Reskript om Forandringen føl-
ger siden.

tydske Familier, men og med den ældre Statsminister Grev Bernstorff, fik derved den gavnlige Idee bragt i Virkelighed, her paa Christianshavn at bygge en tydsk Kirke, foruden den, som til denne Nations Benyttelse er inde i Staden.

Den afdøde Agent Holf maae for mig her beskrive Frideriks tydske Kirke paa Christianshavn.

„Den 10. Februarii 1748 gjorde denne Menighed Ansøgning om, selv at faae en egen Kirke, som og den 28. Marts blev dem bevilget, og begyndt under Opsyn af Oberst og Hofbygmeister Eigtved, der døde før Bygningen tog sin Begyndelse, Statsraad Bæver, Kommandeur, Capitain Dumreicher og Cassé. Til Bekostningernes Bestridelse samledes en anseelig Kollekt i de kongelige Lande, samt (blev oprettet) et dobbelt Lotterie. Den er anlagt paa det Sted, hvor for var det kongelige Saltverk, lige for Strandgaden. Grundstenen dertil har hans Majestet høifsalig Kong Friderich den Femte selv i egen høie Person lagt den 12 Junii 1755. Kirken er uden og inden til

be-

beklædt med Kvadersteen, dens hvelvede Underdeel er indrettet til Begravelser. "

„Den 30 Junii 1769 blev i Overværelse af fire Ministrer og Geheimeraader i Conseilet Floiet og Knappen høitidelig opsat paa Frideriks nydske Kirke. Ved hvilken Forretning høertes, paa det behageligste Vokal og Instrumental Musik. Derefter holdt Tommersvenden Johan Bolmeister, som sædvanlig, en Tale. "

Udi Knappen blev lagt, til et Tidsmerke, denne Skrift:

Nach dem der Grundstein zu diesem Thurm in der deutschen Friderichs Kirche, der den 31 Martz des Jahres 1755 geleyet werden sollte, den 22 Junii desselben Jahres feierlich geleyet war; so ist dieser Knopf des Thurms, samt dem Flügel den 30 Junii 1769 feierlich aufgesetzt, und ist also was in der wolthätigen Regierung König Friderich des Fünften hofnungsvol angefangen war, in der nicht weniger milder Regierung König Christian des Siebenten glücklich vollendet worden, unter dem Patronat des ersten Königlichen Staatsministers Grafen J. H. E. von Bernstorff und unter

Besorgung der beiden ältesten dieser Kirche, Peter Kasse und Mathias de Place. Es war damals Josias Lorck Prediger an dieser Kirche, und nebst ihm Kreuzfeldt und — Hansen Curatores, und Thomas Jensen Vorsteher derselben. Die Zeichnung und Aufsicht bei dem Bau dieser Thurmspitze war die Arbeit des königlichen Hofbaumeisters Georg David Anthon. Der mächtiger Schutz Gottes beware und erhalte bis auf eine späte Nachkommenschaft, das, was seine milde Hand gegeben hat.

Frideriks tydske Kirke er, inden og uden til, iblant de mindre Kirker i Hovedstaden den smukkeste. Orgelværk, Prædikestoel og Alter er ligesom Hovedindgangen. Tilhørerne have, rundt omkring, bekvemmelige Stole og Pulpiturer. Gulvet er ikke bepakket med Klapper eller Bænke. Begravelserne i Hvalvingerne underneden ere ligesaa høitidelige for det sølende Menneske, som lukrative for Kirkens Dekonom. Menigheden er ikke talrig, af dens godvillige Gaver skulde Præsten have et maadeligt Udkomme, dersom der for ham ikke var sørget ved fast Løn. Kirke og Menighed er af de yngste i Danmark; dens første Præst var

Josias

Josias Vorck, dens anden er Doctor og Professor J. G. Chr. Adler — begge, inden- og udenlands i Litteraturen berømte Mænd. En Præsteresidents er et vigtigt Appendix til Kirken.

Resten af det, jeg i disse korte Samlinger har at fortælle mine Læsere, angaaer Allene den danske Kirke og den geistlige Stat paa Christianshavn. Jeg slutter altsaa med næstfølgende Afdeling, og fortæller derudi, hvad jeg veed.

VI.

Om Frelserens Kirke paa Christianshavn.

Aar 1640 havde Kong Christian den Fierde ladet bygge en Kirke i den nye anlagte Stad paa Amagerland, sydøstlig for den Plads, hvorpaa den nuværende staaer, paa det Hjørne hvor Sognepræstens og fleres Grunde strække sig ned mod den gamle Kirkegaard*). Kongen, som var lige stor i sine Anlæg og i sin Huusholdning, kunde ikke paa engang overkomme alt, og lod sin nye Stad næsies med en liden

*) Dersom man her graver noget under Opfyldningen, findes der Levninger af Liigkister og Dødningsbeeen.

liden Interims Kirke af løs Bygning, som blev indviet den 22 Mai 1640, og stod omtrent 40 Aar derefter. Før denne gamle Kirke blev bygt, havde Christianshavns Menighed søgt Holmens Kirke, som den nærmest.

Denne gamle Trækirke, som stod paa Hjørnet af St. Annæ og Prindsensgade og ikke, som nogle af Thurahs og Pontoppidans Kort anvise, ved Snorrebroen, blev Aar 1708 den 28 Junii kjøbt af Niels Møller for 462 Rdlr.

Kong Fridrik den Tredie tænkte at opfylde sin Faders Forsæt og lod gjøre en Begyndelse til at bygge en fast og ordentlig Sognekirke. Pladsen, som blev valgt hertil, skal have været nærmere ved Porten, end den, som siden blev udseet, hvor Kirken nu staaer. Men Krigen imellem Dannemark og Sverrig gav Regjeringen sørgeligere Ting at tage vare, og efter dens Slutning kunde Landet ei taale at indlade sig i Udgifter til Kirkers Opbyggelse.

Men Kong Christian den Femte fuldførte det, som Tidernes Banskfeligbed havde forhindret hans Forsædre at sætte i Verk, og siden have Kongerne af den oldenburgiske Stamme

me, hver for sig, bidraget til Frelserens Kirkes Fuldkommenhed og Prydelse.

Grunden var her, som paa det øvrige Christianshavn, lav og sumpig, hvor altsaa saadan en Steenmasse skulde staae, maatte Grundvolden lægges trofast og Jordsmonnet for Begravelsernes Skyld merkelig forhøies. De vældigste Steene man kunne finde paa Amager Strandbred, hentede man herind, grov de første 9 Alen dybt ned i Grunden, arbeidede 3 Aar paa denne Grundvold, og inden man var kommet $2\frac{1}{2}$ Alen over Horizonten, vare UdgiFTERNE allerede stegne til 19000 Rdlr. I tolv Aar varede den ganske Bygning; thi Aar 1682 befalede Kong Christian den Femte sin Bygmester Lambert von Haven at giøre en Tegning til Kirken og lagde selv, i samme Aar d. 19 Oktober, formodentlig under Alteret, den første Steen; Aar 1694 blev det hele udvendige Arbeid færdig, som en Steen, der ligger under Hovedingangens Trappe fortæller os og Esterverdenen, hvis Inskriftion er denne:

Aar

Åar 1682 blev den første Steen lagt og Åar 1694 sluttet *).

Man havde ellers endnu adskilligt at indrette i den indvortes Bygning, og hermed hengik atter 2 Åar, saa at Frelserens Kirke først den 19 April 1696 kunde blive indviet, dette skeete paa det høitideligste, i hans Kongelige Majestets og det ganske Hofs Nærværelse, af Biskoppen D. Henrik Bornemann. Vilde Menigheden tænke paa, høitidelig at erindre sin Kirkes Jubelaar, ved Gudstieneste, Musik, Illuminationer og Gaver, da har den her et fastsat Datum, da saadan Høitid skulde skee d. 19 April 1796.

Lambert von Haven har Ære for sin Tegning, hvorefter Kirken blev bygt, han havde en sand Tempelidee, byggede efter sin Rids, og Bygningen blev et Tempel. Enten man betragter denne Hovedstadens syvende Hovedkirke uden eller inden til, i det Hele eller i

De

*) Til Erindring om Arbeidets Begyndelse lod Kong Christ. 5. slaae en Skuepenge paa hvis ene Side sees Kongens Brystbillede, og paa den anden Christianshavns Kirke og: Monumentum pietatis.

Delene, saa paaftaaer den Rang over alle de andre i Skienhed, i Hvitidelighed, i den sande majestetiske Tempelpragt. Alle Regler for en god Architektur, sige Kiendere, ere her iagttagne. Dens Areal eller Plads er et Kors, hvis Hjørner ere tilbygte, saa at alle Udbygninger fra den midterste Firkant ere i Tallet 8, og har disse Dimensioner:

Længde fra det bagerste i Sakristiet til Hoved-
ingangen 90 Al.

Bredde fra den ene Sideport til den anden 75
Allen.

Koret fra den ene Side til den anden 22 Allen,
og fra Rundingen af Alteret til Trappen
10 Al.

Græstenden imellem de fire fristaende Muur-
piller, som bære den midterste Hvelving,
er allevegne 22 Allen.

De nye Pulpiturer ere 22 Allen i Længde og
med Trapperne 15 Allen dybe, bag til.

De fire Stoleparterrer ere hver 15 Allen lange
og 10 Al. brede.

Den forreste Linie i Grunden er 30 Allen.

Den næste, hvor Hjørnet kommer frem, 50
Allen.

Grund

Grundens Areal Indhold, 4266 Alen.

Uden til er Muren allevegne imellem Kir-
 levinduerne ziret med joniske Støtter, og rundt
 omkring gaaer en fremstaaende bred Gesims,
 som bærer Taget. Ved den Stierneform, som
 dette har, der danner saa mange Udbygninger
 og Kender og tager imod saa meget Vindsang,
 er det noget vanskeligt at holde vedlige. — Taar-
 net havde i lang Tid intet Spiir, men blot et
 Dække af Træe, i Forventning at saae engang
 sin nuværende prægtige Høide og Anseelse. Kong
 Friderik den Femte befalede, at bringe Taar-
 nets Bygning til Ende. General-Bygmester
 Laurids de Thurah gjorde Forslag til Spirets
 Bygning, og presenterede et Model (som dog
 efter Kobberstykket i Hafnia hodierna ikke gan-
 ske nøiagtig er fulgt). I Foraaret 1749 be-
 gyndte man under Thurahs Direktion at bygge
 paa Spiret. Det beundres af Fremmede og ros-
 ses af Kiendere. Paa Taarmurens fire Hjør-
 ner sees de fire Evangelister i overnaturlig
 Størrelse og vel arbeidede; der ovenpaa Spi-
 rets Begyndelse i en Ottekandt, med lige saa
 mange Portaler og Udsigter. Derfra kommer
 man op og ud i frie Luft paa en horizontal Om-
 gang,

gang, der fortsættes i spiral Linie til det aller-
 øverste. Trapperne, hvorpaa man uden paa
 Taarnet traver op i denne Høide, ere, som Taar-
 net, beslagne med Kobber, beqvemme og sik-
 kre at gaae paa, da en herlig Balustrade ind-
 slutter Opgangens Udkant. Forgyldinger og
 Prydelser ere ikke sparede. Overst, hvor den
 spirale Trappe taber sig i et snevert Rum, be-
 gynder Foden, hvorpaa en Globus, eller Ber-
 dens Kugle, hviler af 4 Alens Diameter. Og
 heroven paa staaer Frelserens Billede af Kob-
 ber 5 Alen høit, med en Fleistang, som Sei-
 ersfane i Haanden.

Taarnet selv eller den hele forreste Byg-
 ning fra Gaden til det øverste er 144 Alen
 høit. — Spiret fra Dmgangens øverste og snev-
 rere Ende til Muren, hvorpaa Evangelisterne
 sees er 56 Alen; fra Taarnmurens Begyndel-
 se til Jorden er 77 Alen, sammenlagt 133
 Alen. Knappen, Stikken, Kuglen, Figuren,
 Fahnen udgjør mer: end 11 Alen. Mit Maal
 stemmer altsaa med andres Beretninger.

Taarnet kostede at bygge, efter Si-
 gende, 30900 Rdlr.; thi Taarnets Regn-
 skab føres, aparte, fra Kirkens af en Magi-
 stratsperson. Voderne i høieste Ret ere hen-

lagte til at afbetale dets Gield. Hvo der er Kreditor, hvormeget der er afbetalt paa Kapitalen, hvorledes dette herlige, gieldbundne Taarn, i Fremtiden skal conserveres, det er Hemmeligheder, i det mindste for mig; hvad har og en Historieskriver nødig at besatte sig med Spørsmaal om Oekonomie?

I Kuglen, hvorpaa Figuren af Verdens Frelser er opsat, lagde man nogle Vers af dette Indhold:

Den Femte Christian min Bygning haver grundet,

Den Femte Friderich min Ziit mig satte paa.
Selig Naade haver jeg hos tvende Konger

fundet,

Lad Christe! mig i Fred til Verdens Ende
staae.

De trende Konger, som imellem har regieret,

Hvis Navn og Regiment i evigt Minde staae,

De maae vel have mig og ofte regaleret,

Og hiulpet mig til min Fuldkommenhed at
naae.

Og er jeg nu istand ved fire Kongers Naade.

De tre af dem har Gud til Himlen kaldet
hiem,

Gud

Gud selv den fjerdes Sag saaledes stedse raade
de,

At man maae huske ham, mens 2 og 3 er
Fem.

Spiirbygningen er indvendig af Træverk og ikke, som Holf, efter Thurah, vil indbilde sine Læsere „Spiret blev, efter Forslaget, fra det nederste til det øverste ganske af Steen“. Ligesaalidet ere, efter denne Holf = Thurahiske Beretning, de Vaser og Postamenter i Balustraden, eller de fire store Propheter nogensteds at see.

Medens vi ere ved Taarnet, fortælle vi og, at der i det er et godt Uhrværk, (som fortiente at renses og repareres) at der tillige hænge fem Klokker.

Den største har denne Indskrift: Ps. 113. I fra Solens Upgang alt indtil Nedergangen være Herrans Navn loftet! Den er taget 1676 i Bennersborg, og foræret hertil Kirken af Feldtmarschal Ulrich Friderich Gyldenløve. Den anden Klokke ringes ved Gudstienesten; den tredie daglig Kl. 12 og ellers til Prædiken hver Søndag; den fjerde og femte til Prædiken om Fredagen, Kl. 5 om Morge-

nen, Kl. 7 om Astenen; Kl. 8 og Kl. 3 blev her og ringet til Korsang eller Bøn, men det bruges ikke mere. Bøgtklokken, det er den tredie, forkynder efter bestemte Tider, naar der skal betales Penge i Amagerport. I Taarnet ere to Bøgttere, som raabe om Matten, og klemte ved Ildbrand. De staae under den almindelige Bøgtter-Justits.

Til Kirken ere tre Indgange, foruden en Bagdør til Sakristiet. De to lige over for hverandre ere forsynede med Bindsangs-Dørre ved Kirkens bekiendte Belgiorers N. Brofs Gavnildhed. De nytte ligesaameget, som de zire Kirken, da den paa den aabne Plads er udsat for Træl fra alle Binde. Uden til ere disse Porte heller ikke uanseelige. Men dog mindre prægtige, end Hovedindgangens Portal, som er under Taarnbygningen. Tegningen findes i den danske Vitruv. To Steenpiller, eller korinthiske Støtter, bære en Mængde Zirkater, i hvis Midte Gs Navn, omslynget af Ordene; Pietate et Justitia. Herinden for en Borgaard, hvor Opgang er til de gamle Pulpiturer, Orgelværket og Taarnet.

Naar man herfra træder ind i Kirken, falder Beundring og Andagt lige stærkt an paa Sielen, dersom den ellers forstaaer nogenlunde hvad der er beundringsværdigt og høitideligt i Andagt. Fremmede, ikke Danske allene, men og reisende Udlændinger af Smag og Bekjendtskab med Kunsterne, have, naar vi førte dem første Gang ind i dette Tempel, ikke snakket om dets Herlighed, men physiognomisk udtrykt deres Sieleglæde ved at blive saaledes — overrasket i Danmark. Det overseer saa godtsom alt paa engang, Lysning savnes ingensteds, Høide og Rummelighed, Symmetrie og ret Orden fornøier og indtager Kienderens Siel; ingensteds forstyrres den af bemalede, epitaphierte Bægge og Piller, kun det, som en Kirke bør have, bemærker den i det Hele ved første Oversigt, og nu glæder den sig ved nærmere at betragte samme Skønhed i alle Delene.

Blant disse udmerker sig allermeest det herligste Altar, som nogensteds findes i Danmark. Det er bygt af Marmor, foræret af Kong Christian den Femte*), men blev først

E 3

først

*) Det kostede i Arbejdsløn (formodentlig at opsætte), 1767 Rdl. 2 Mk. 12 Sk.

færdig i September Maaned 1732. Den danske Vitruvius beskriver det saaledes: „Fod- og Hovedgesimsen af det underste Postement er af bruunt Marmor og Burselerne af grønt, blandet med adskillige Farver. Det andet Postements Fod- og Hovedgesims er af sort Marmor og Burselerne af samme Slags grønne, som meldt. Støtterne og Bæggepillerne ere af rød og hvid Marmor, med forgylt Skaf, Gesimser og Kapitæler. Architraven og Cornichen er af bruun Marmor og Frisen af samme Art, som Støtterne“.

Hvad der først drager Syn og Siel til sig, er den midterste ristaaende Hovedfigur, som forestiller Christi Døds-kamp i Gethsemane og Engelen, som trøster ham, begge Personer i noget mere end naturlig Størrelse. Frelseren ligger knælende i Bønnen med sammenknyttede Hænder, med den Zaalmodiges Mine, et opreist og noget tilbagebøiet Hoved, som lener sig til og understøttes af Engelen, halv knælende, for at skaffe den Kiæmpende Hvile; saa mild og inderlig trøstefuld er Mine og Stilling, saa regelret og naturlig ere begge Figurerne sammensatte, saa herlig er det Hele udarbejdet, at end ikke Vanen i

at

at beskue det betager det i Sielens Dom noget af sin Skønhed. Det fine hvide italienske Marmor mod det mørkere, og den dunkelblaa malede Baggrund forhøier Pragten. Sidesfigurerne, der forestille Troe og Retfærdighed, ere af samme Slags Marmor, noget mere end naturlig Størrelse, ikke mindre rigtige og skønnere i Arbeidet. I Alterets Baggrund, som tilforn skal have været malet som en Hauge eller et Landskab, sees en svævende Engel, som rækker Frelseren Kalken, ligeledes i fuld Leegens Størrelse. Læser jeg ikke feil, saa er dette en urigtig Tilfætning, som om man vilde fortælle os, hvad Hovedstykket skalde betyde, Figuren, som er af hvidt malet Træe, er i det mindste besværlig i mine Dine for det Hele. Øverst ere blaa og hvide Skyer, blandede med smaa Engle, som fare derimellem; inderst en skinnende Glorie (den sædvannlige Cirkel, som omfatter en Triangel o. s. v.), Straalerne fra Glorien ere stærk og rigt forgyldte. Kort, dette virkelige Kunststykke kan ikke beskues uden behagelig Tølelse.

Alterbordet af Marmor staaer paa en Forhøining fra Koret, som dette er nogle Trappes-

trin høiere end Kirken. Paa Forpladen læses det Evangelium: Saa elskte Gud Verden, at han o. s. v. Joh. 3.

Da Alteret blev aabnet Mikselsdag 1732, sagde man en Tavle derved, med denne rimede Inscription:

Tak trende store Konger Tak, Tak Chris-
 tian den Femte,
 For Marmorpragt, tak Friderik den Fiers-
 de, som ei glemte
 At bygge mig, Tak naadigste Kong Chri-
 stian den Siette
 For gylden Pragt og Prydelse, du lod
 omkring mig sætte.

Til Guds og Kongens Ære staaer jeg
 da saa prægtig jiret.

Gid Christian den Siettes Navn maae
 engang staae paa Spiret.

Alterets Ornamentter ere, særdeles ved
 Høitiderne, rige og prægtige. Disse med dets
 øvrige Inventarium ere følgende:

Et Par store (og maaskee her til Lands
 mageløse) Lynestager af Sølv, 6 Qvarkeer høie,
 2 Qvarkeer brede i Fodens Diagonal, vel ar-
 bej-

beidede. Kong Christian den Femte har foræret dem, da Kirken blev indviet.

Et Par smaae Sølvstager, naar Lys behøves om Vinteren.

Et Par store Messingstager til daglig Brug, forærede af Peder Olsen Hollandsfarer. — Et Par smaae dito ubrugelige.

Et rødt Alterklæde, givet af David Bentzen Bestenk og Hustru. En rød Fløiels Messehagel med Kors paa af Sølvgaluner og smalere rundt omkring, bruges om Fredagen.

— En ponce-rød dito med Kors af Sølvgaluner og Sølvkniplinger rundt om; paa Forbredden disse Bogstaver: M. F. J. F. 1747, bruges om Søndagen.

Et stort rødt Fløiels Alterklæde til at hænge rundt omkring Alteret, rigelig besat med Guld og Sølv Point d'Espagne, samt dito Fryndser, med Bogstaver og Baabener C. W. A. C. W. 1697, bruges ved Høitider.

En dito Kaabe med Christus paa Korset, virket rigt af Sølv og Guld, med benævnte Baabner, Bogstaver og Aarstal. Lige dan et Skammeklæde med samme Brodering. Et rødt Atlasses med Sølv og Guld broderet

Dække til Kalken med samme Bogstaver, Aars-
tal og I. H. S.

Et andet Dække til Kalk og Disk er for-
æret af Mag. Hansen 1708. — Et Krucifix af
Træ, forselvet, staaer ved Kommunionen paa
Alterbordet, og er foræret af to Ubekjendte Aar
1719. — Messeskjorter og Alterduge ere i maa-
delig Forsatning, men, maaskee de ikke heller
behøves?

En stor Sølv Alterkande med Indskrift:
Anno 1691 den 24 Dec. er denne Alterkande
omgiort, hvilken Anno 1643 af den Salig
Mand Erik Bredal til Christianshavns Kirke
blev foræret og af Kirkeværgeren Sr. Bertel
Stuve paa Kirkens Begne med 34 $\frac{1}{2}$ Lod Sølv
forbedret og forgyldet (den veiede før 68 Lod 2
Dvint.) I. Joh. I. Sangvis Jesu Christi mun-
dat nos ab omni peccato.

En stor Sølvkalk med denne Paaafskrift:
Var denne Kalk en heelt Rubin, det kunde
ei betale
en Dryp af Jesu Blod i Viin, som Sie-
len skal husvare,
her er den sande Himmeldrik, os alle ves-
terqvæger,
Ihi

thi den mod Slangens Dødestil, vor Siel
saa kraftig læger.

Paa Foden staaer: denne Kalk hør til
Frelserens Kirke paa Christianshavn, Anno
1720.

Patellet har denne Inscription:

Om Verden sine gyldne Kar, paa et Sted
kunde skikke,

det mod det Brød som intet var, paa denne
Altarbrikke,

i, med, og under dette Brød vi Jesu Kes-
gem tager,

og deri Jesum selv saa sed i evig Sødhed
smager.

En oval Sølvæske til Brødet, hvorpaa
et Raaben — en hullet Ske til Kalken —
Sølvberettelses Løi for begge Præsterne —

Desforuden en mindre forgyldt Kalk og
Disk, foræret af den ærværdige Konge, ders-
paa staaer C4. Christianshavns Kirke 1640.
JHESUS. Paa Patellet ligeledes.

En Altarbog med massiv Sølv-Beslag og
2de Sølvvaaben med samme Bogstaver, som
det kostbare Alterklæde har.

Om

Om Alteret et Jernværk med Messingknapper, hvortil blev givet 30 Rdlr. af 4 Ube-
kiendte. Knæfaldet er belagt med Aftegraae
Plydses Hynder.

Koret er rummeligt og forholdsmæssig
stort til Kirken. Paa begge Sider ere Stole
ved Bæggene til Brug for Konfitterere. Kan-
toren staaer i en af dem og hans Disciple uden
for. I Koret hænge to Lysekroner, hver med
8 Arme. En med denne Paa skrift: givet i
Jesu Navn Anno 1696 af Sognepræst Mag.
Anders Bruun og hans Hustrue Anna Ka-
trine Byssing. Den anden har ingen Paa-
skrift, men er foræret af President Peder
Reesen. Skriftestolene ere i hvert Hjørne af
Koret behængte med Gardiner o. s. v., som
og af en Ube kiendt ere bekostede. Sakristiet er
bag Alteret, adskilt fra dette ved en lav smal
Gang, derudi er og noget at see. En liden
Lysekrone foræret af Envold Karstensen. Et
stort og ganske fortreffeligt Malerie, som fore-
stiller Christi Fødsel, derunder: Godt zu Ehren,
und der Kirken zum Zirat, Michael Lange-
mack, Bürger und Kaufmann alhir, dieses ver-
ehret hat. 1647. Det andet er næsten ligesaa
stort,

stort, og næsten ligevel udført, forestiller Christi Opstandelse, derunder: Anno 1663 den 13 April, Gud til Ære, blev denne Tavle foræret til Christi Kirkes Bepnydelse af Skipper Osmund Christensen, fordum Borger her sammesteds, hans Efterlevereske den ærlige o. s. v. Kirsten Nielsdatter. To Brynstykker, arbejdede i Steen: Magister Erasmus Byssing var tyndssk Præst i 10 Aar og Sognepræst i 23 Aar, døde Aar 1686 og herudi Kirken (NB. den gamle) for Alteret ligger begravet. — Mag. Anders Bruun var Capellan i 3 Aar og Sognepræst udi 11 Aar 2 Maaneder, efter Kirkens Indvielse 1696 blev kaldet til at være Sognepræst udi Bergen og Provst ic. Under Sakristiet er Plads til at bisætte Liig, eller aabne tomme Begravelser.

Koret er skilt fra Kirken ved et Tralsværk, og det hører med til Kirkens Pragt for det sandfælige Menneske, at Overdelen af Tralsværket er prydet med sex hvide Englefigurer, i menneskelig Størrelse, og brændende Vaser imellem hver. Man har givet dem Navne og Attributer: Cherub har et gylden flammet Sværd. Jeremiel en forgyldt Bog. Michael

chael en Basun. Uriel et forghldt Røgelsekar.
Gabriel en forghldt Lillie. Raphael et Sværd.

Fra Koret af betragter man atter et skönt
og nødvendigt Stykke i en Kirke: Prædikesto-
len. Den er nye og smuk, indviet af Provst
Hvid 1773 den 21 November. Om den for-
rige gamle *) skrev Sl. Alb. Trøjel i et Vers
til Dronning Juliane Maria, da han bad om
Hielp til Orgelværket, disse Riim:

Nu mangled' Kærestoel, vel var der en op-
slaget

Af jevne Brædder, men i Styrke saa af-
taget,

At man befrygtede, den skulde falde ned,

Dg i Forsamlingen forvolde stor Fortred.

At hielpes ud heraf behøvedes Patroner,

Jeg (Kirken) fandt dem, Gud skee Lov,

blant kongelig' Personer,

Dg andre i vor Stad, samt i min Menighed,

Særdeles en og fleer, som dertil var bereed.

Disse

*) Kong Christian den Femte havde ladet en Præ-
dikestoel af Marmor forfærdige i Norge til sin
elskede Kirke, men paa Reisen hidned skal den,
øfter sigende, med Skib og alt være sunket.

Disse Patroner vare blant andre: Hans Kongelige Majestet, som skienkede til dette Brug 300 Rdlr. den 13 Junii 1772, atter 100 Rdlr. efter Skrivelse af 26 dito, samt en Obligation af den kongelige Skattedirektion stor 400 Rdlr. Gouvernør Bonsach bestemte i sit betydelige Legatum 500 Rdlr. til den nye Prædikestoel, foruden andre fleres Gaver. En kunstmæssig Beskrivelse over den fortæller her at udfskrives af Adresseavisen for 1773. „Den er inventeret af Professor Harsdorfer, og forestiller en meget prægtig Tribune, frit hængende paa den høire Pille for Alteret, hvilken Pille er en af dem, som bære Kirkens Hoved-Hvelving. Denne Tribune er i en riig og stor Stil, af en rød orientalsk Marmor. Dens øverste Gesims med antique Ornamenter er med ægte Guld stærk forgyldt, og paa dens Hovedkorpus sees ophævet, som et Baand, et Basrelief af hvid italiensk Marmor, forestillende i Midten, de tolv Apostler med deres Attribute, og ved begge Ender af samme Baand, i tvende særskilte Basreliefs, de fire store Propheter; imellem disse tvende Basrelief læses paa hver Side tvende, Inscriptioner, den ene
imod

imod Alteret saaledes: Jere opbygte paa Apost-
 lernes og Propheternes Grundvold, og den
 anden: saa at Jesus Christus er dens Ho-
 vedhornesteen; og over Apostlerne udi en Frise
 følgende Inscription: gaaer hen i den hele
 Verden og prædiker Evangelium for alle
 Folk. Underdelen med sine behørigte Zirater,
 som slutter Tribunen, er af en guul orientalsk
 Marmor, ziret med de udsøgteste antique Or-
 namentter, stærk forgyldt. Balustraden om
 Trappen op til Tribunen, er ligeledes constru-
 eret af rød, hvid og guul Marmor, og Hoved-
 listerne med ægte Guld forgyldte. Oven over
 denne Tribune er anbragt en meget riig Tron-
 himmel, baaren af tvende Krogstene, der sou-
 teneres paa deres Bessener. Samme Himmel
 er ligeledes af guul og rød orientalsk Marmor,
 rigt udziret med antique ægte forgyldte Orna-
 mentter. Fra denne Tronhimmel af og lige ned
 er Tribunen behængt med røde Fløiels Gardi-
 ner, (alts malet) Kapperne med Guldgaloner
 besat. Under Tronhimmielen paa ligedan Fløi-
 els Grund er anbragt den hellig Mand i en
 Dues Bignelse, omringet med gyldne Straaler.
 Øverst paa Himlen sees, som Seierstegn, en
 Tro-

Trophee, opreist af Korset, og de til Lidelsen
 hørende Instrumenter. — Saamaget
 maae dog, endog den uindviede i Konsten til-
 staae, at Prædikestolen her fortæner at tages
 i Diesyn.

Paa Veien hertil fra Alteret ere tre Jern-
 beslagne Blokke. Den første ved Koret er
 Kirkens, foræret af Smeden Bouman, hvor-
 over denne Indskrift:

Wie christen Siel! men her din Bøn og
 Myndt du yder,
 Rør Hjertet, saa det ud, som Godheds
 Kilde flyder.

Til dette Herrens Huus vær gavmild,
 rund og from,
 Gud naadelønne dig, trods Afsladsbrev
 fra Rom.

1702. Th. Ringo.

Den anden *) er de Fattiges Blok med
 Bogstaver N. M. S. 1708, hvorover denne
 Indskrift:

Rom.

*) Den blev for nogle Aar siden bestaaet af en
 Uhrmagerdreng, som i dette Diemerke havde
 ladet sig indelukke i Kirken, om Natten.

Kom og sæt her ud paa Nente, herudi de
 Armes Blok,
 Deraf skal du vist indhente meer end over-
 flødig nok.
 Tænk din Pligt den dog befaler: laan af det
 Gud laante dig,
 Til hans Arme, som betaler her og i sit
 Himmerig.

Den tredie er Sæqvæsthusets Blok,
 hvorover sees et Bræt, hvorpaa et Skib og en
 Mand liggende er afmalet.

Herved hænger en Lysekrone med 8 Ar-
 me og denne Indskrift: Givet i Jesu Navn af
 Jakob Nielsen, islandsk Kjøbmand, og Lau-
 rids Pedersen, Ankersmed, Anno 1696. Ne-
 den for hænger en større, med 16 dobbelte Ar-
 me, og denne Indskrift: givet i Jesu Navn
 af Johannes Christensen Møller og hans Hu-
 strue Anna Henriksdatter Høier, Anno 1696
 den 19. April. Ege over for ved den anden
 Kirkedør, en med 8 tregrenede Arme, jierlig
 udarbeidet; den har kostet 1000 Sldr. og til
 dens Bedligeholdelse er givet 500 Sldr., med
 denne

denne Indskrift: Til Guds Ære og Kirkens
 Prydelse er denne Krone foræret til vor Frelse-
 res Kirke af Brændeviinsbrænder Anders Mad-
 sen Svane og Hustru Else Jensdatter, Aar
 1708.

De nye Pulpiturer, eller lukte og vel
 indrettede Stole for Tilhøverne, ere tvende.
 Det ene ved den nordre Side, eller ud til
 Dronningensgade, blev opført Aar 1781, un-
 der Kirkeværger Kishlsens roesværdige Tilsyn;
 det er fire Etager høit, uden til marmoreret i
 Malning med forgyldte Firater, indeholder 30
 lukte Stole med gibfede Løfter, hvortil er an-
 bragt en italiensk Trappe til begge Sider, og
 foran læses disse Ord: Opbyggt Guds Huns til
 Nytte og Ziir, dets høie Patroner og en skiult
 Belgiorer til Ære 1781. Anledning til den-
 ne for Kirken saa særdeles nyttige og ziirlige
 Bygning gav en skiult Belgiorer ved at skien-
 ke 500 Rdlr. med Begiering, at samme efter
 en dertil af ham selv anlagt Plan maatte saa-
 ledes opbygges. Samme Bygning kostede i
 alt 1943 Rdlr. Det Manglende blev ved Ma-
 gistratens Forsorg for Kirken udredet — vente,

lig af Taarnekassen. Korresponderende til denne Pulpitur = Bygning blev en anden opført lige over for.

Kiøhlssøn drev med lige roesværdig Tret paa dens Anlæg og Fuldbringelse. Den kostede 2050 Rdlr., fordi Materialierne vare stegne i høiere Priser. Hertil skienkede det asiatiske Kompagnie 1000 Rdlr., Grosserer Brock 300 Rdlr., og to skulte Belgierere 200 Rdl., derfor læses foran denne Indskrift: det kongel. asiatiske Kompagnie og trende Belgierere til Ære 1782 *). — Foruden disse anseelige og symmetriske lukte Stole, ere andre mindre og af ældre Udseende lige for Prædikestolen, hvor dog de bedste Pladser ere til at høre en lavtaltende og mindre tydelig Prædikant.

Gaaer man ned fra Koret til høire Side, møder Dobefonten af Alabast, jierlig arbeidet, hvilende paa Hovederne af fire Alabastdunker; heromkring i en Firkant et Gallerie, der bestaaer af 32 Børnefigurer, og uden om igien et

*) Bag ved paa Trappen, eller forðum over Kirke døren er opsat et stort malet Krucifix, som jeg har hørt Kiendene rose.

net Jern Gitterværk. Over Fonten hænger fra Hvelvingen ned et stærk forgyldt Dække eller Saag af Træ. Fonten menes, at være foræret til Kirken af Grevinde Biereck.

Kirken har et Orgelværk, som af den kompetente Dommer, Musikdirektor Bogler, er kaldet det bedste i Kiebenhavn — — Det blev byggt Aar 1698. Størrelse, Anseelse, overflødigt Billedhugger- Arbejde er mindre, end dets indvortes Kraft og henrykkende Toner, naar det trakteres vel. I Aaret 1775 blev det brøstfældigt og hørttes ikke i lang Tid af Mangel paa Kirkens Egne til at bestride Reparation. Det var i denne Anledning Præsten Albert Trojel indgav en Begiering i Rium om Understøttelse, til hendes Majestet Dronning Juliana Maria, paa høist sammens Fødselsdag, hvori han indfører Kirken klagende:

Min Moder slut mig ind i din bekiendte
Naade,

Som Stifbarn synes jeg blant alle Sød-
fende,

F 3

Forfrossen, kastet hen for Slud, for Kulde
og Snee.

Min Moder! varm mig op, vær mig en
kierlig Anme

Gier ved din egen og ved andres! Guds
mildhed,

At finde Raad for mig, som ingen Udvei
veed.

Det usædvanligt er i Kiebstæd = Kor at
sunge

Foruden Orgel kun med Folkersøst og Tunge,

Saa saa Personers Lyd der ikke kan forslaae,

Men Mængdens Overlyd af Orgel styres
maa.

Jeg troer den Gud, som her i Dag dit
Hierte fryder,

Gier mig og det Beviis paa din Guds-
frygt og Dyder.

Din Salig Herres Navn staaer paa mig
prægtig Spiir,

Nu tegner jeg og dit til Orgelværkets Ziir.

Det synes, som Begieringen naaede sin
Hensigt. Aaret efter, 1776, blev det istand-
sat

fat med en Udgift af 1425 Rdlr. Hans Kongelige Majestet gav 200 Rdlr., Hendes Majestet Dronningen 100 Rdlr., Kronprindsen 100 Rdlr., Protocollist Erlandsen, 80 Rdlr., en ubekjendt 50 Rdlr., Grosserer Brof 50 Rdlr., og ved Collect i Menigheden blev indbragt 400 Rdlr. 8 s. *).

Kirkegulvet er belagt med en heel Deel Liigstene, deres Inscriptioner, mig for vidtløftige at affkrive, ere de eneste Mindesmærker over de Afsdøde, da det, meget rigtig, er forbudt paa Begge og Piller at sætte Tavler, Sarkophager, Epitaphier og saadant Stads, at ikke Eenheden i det Heele skulde gaae forloren. Saadan en Jordbegravelse i Kirken koster fra 30 Rdlr. til 60 Rdlr., hver Gang den aabnes 5 Rdlr., til Fornyelse lige saameget, og for at lægge Steen paa den 10 Rdlr. *). Foruden disse ere her ikkun tre murede, eller saa kaldte aabne

*) Over Orgelværket ere 2 Kobberskiver til at vise, Tiden, den ene Qvartererne, den anden Timerne.

*) Jord til et voxent Liig koster paa den store Kirkegaard 6 Rdlr. 4 Mk., og paa Assistent-Kirkegaarden 1 Rdlr. 2 Mk.

aabne Begravelses, nemlig afg. Etatsraad
 Valeurs, afg. Justitsraad Ramhardts, og
 afg. Grevinde Bierecks, som aldrig maae aab-
 nes. Denne merkvaerdige Dame døde 1701 i
 Barselseng. Historieffriverne have bevaret en
 ligesaa merkvaerdig Overskrift over hendes Liig:

Ein großer König hat vor andre mich gelie-
 bet.
 So mich zuerst erfreut, dennoch zu lestz betrü-
 bet,
 Dann als ich kaum zur Welt die Leibes Frucht
 gebracht,
 Hab ich dadurch die Bahn zum Tode mir ge-
 macht
 Die Lieb' ist mit mir aus; ein graßlich Kind,
 allein,
 Das mag von meinen Glück und Unglück Zeu-
 ge sein.

Dette Barn er død kort efter, og staaer
 ved Siden af Moderen.

Endnu er noget Inventarium at anføre,
 førend jeg slutter Kirkens egentlige Beskrivelse.

Til Daaben hører et Sølv Bandsfad med denne Inskrift: Gud til Vre og vor Frelseres Kirke til Zirat, givet af Karen Sal. And. Mikelsens Anno 1704 den 25 Aug., og veier 162 Lod. See Daaben er den Pagtes Brønd, hvori man renses fra al Synd og Børneretten nyder, her Himmeriges Arv man faaer, her Naadekilden aaben staaer og Livsens Vand udsfynder. Uden saa er at nogen bliver igiensødt af Vand og Aand, da kan han ikke komme i Guds Rige Joh. 3. — En stor dreven Sølvkande af Mad. Sal. John Erichsens foræret — Et Messing Bandsfad foræret af Borgemeester Jøer Casperien 1693 — et lidet Tinsfad. — Til Prædikestolen: en dobbelt Messing Lysearm, som ikke bruges. Et femglasset Timeglas, foræret af P. Enitler — et dito fire Glas af Contr. Wulf. — Til Tavlevæsenet: En indlagt Tavle, som gaaer for Kirken, med Sølvplade og Klokke, derpaa staaer: Johannes Christensen Møller, som har været Kirkeværgertil Jesu Christi Kirke udi Christianshavn fra den første Grundsteen blev lagt. Anno 1682 d. 19 Dec. og til den blev indviet den 19 April

F 5

1696,

1696, saa og fremdeles continueret til den 10 Oct. 1724, haver foræret denne Tavle til bemeldte Kirke. 1785 er den af Klokker Johannes Brandt bekostet forbedret, lukket og Kirken afstegnet. — En dito med dito Plade og Klokker, indlagt med Elfenbeen og Skildpadde, foræret af Oluf Holm Brygger, og Laurids Pedersen Ankersmed 1697; den ombæres for de Fattige. — En dito grøn lakeret med en liden Sølvklokke, foræret af Klokker Poul Danchel 1711, den ombæres ligeledes for Kirken. En dito af Mahogni Træe for Dvæsthuset. En rød Træe dito for Brandværset.

Mere veed jeg ikke at fortælle om Frelsens Kirke paa Christianshavn. Resten af det, som kan angaae det Kirkelige eller Geistlige her, bliver uden Orden anført og fortalt i nogle Fragmenter.

* * * * *

Tavlerne ombæres her, som andens
 steds ved Gudstienesten. Til Høimesse 5.
 For Kirken. For de Fattige. For Kirken.
 For Kapellanen. For Dvæsthuset. Til Af-
 tens

tensfang 3. For Kapellanen. For Kirken.
 For Dvæsthuset. Om Fredagen 3. For Ka-
 pellanen. For Kirken. For Branddvæsenet.

Paa min allerunderdanigste Ansøgning
 blev den 27 Febr. 1789 allernaadigst bevilget
 ved Reskript til Biskoppen: At en Tavle maae
 ombæres til Heimesse for den residerende Ka-
 pellan paa Christianshavn, og være den fjerde i
 Ordenen. At Froprædiken, da der mangle
 Tilhørere, maae til Lettelse for bemeldte Ka-
 pellan ophøre i de fire Vintermaaneder, sca før-
 ste November til sidste Februar, dog ei i Ju-
 leheittiden, da den herefter, som forhen, bør
 holdes.

To betydelige Legata ere her blant andre.
 Det ene af Gouverneur Bonsach. Summen
 10,225 Rdlr. Deraf 500 Rdlr. til Prædike-
 stolen; den fattige Skole 1000 Rdlr. Resten
 8725 Rdlr. sat paa Rente, og Renterne aar-
 lig at udddele' til Sognepræst, Kapellan, Sko-
 leholder, sex gamle Enker og sex nødlidende
 Mænd, fire Friskolers Veie og Brænde. Det
 andet af Skibskaptain Ytrich, Capital 5200
 Rdlr.

Rdlr. Halvdeleus Renten til en, endnu levende Enker, hvilke, naar hun dør, deles saa, at Kirkens fattige Skole og Friskolen her faae hver 600 Rdlr.; Renten af de øvrige 1400 Rdlr. deles imellem Sognepræsten og Kapellanden. Den anden Halvdeels Rent uddelles til sex fattige Enker af Menigheden, hvilke Præsterne selv udvælge. Disse nyde allerede godt heraf.

**

**

**

Kirken har sine Indtægter af de Begravelser, som sælges til Arv, af Liigs Nedsættelse, Stenes Paalægning i Kirken og paa Kirkegaarden, af Jorden sammesteds og paa de Fattiges Kirkegaard *), endelig og af Stolestæder, Tavlepenge o. s. v. **). Men saa har den og betydelige Udgifter til Reparation, civile Skat

*) Da den gamle Fattiges Kirkegaard er opfyldt med Liig, er i Aaret 1790 en nye anlagt uden for Christianshavns Port, som Assistentens Kirkegaard, men er ikke endnu ført i Brug.

***) Indtægt af Jord og Begravelser var i Aaret 1711, 1387 Rdlr. 9 Mk. 8 Sk. og i Aaret 1790 432 Rdlr.

Skatter, Huusleie til dens Tienere og deres
 Enker, Brød og Viin at holde til Alteret og
 Sygeberettelser (s. Ex. 8000 Oblater, 232
 Potter Viin aarlig) Skoledisciplernes Klæder
 og Skoe o. s. v. Naar Indtægter ligned med
 Udgifter, overstige disse aarlig hine og saaledes
 har det været fra Arilds Tid. Her er Extract
 af et Regnskab for Aaret 1712.

I n d t æ g t.

1. Kirkens Beholdning	" "	2058 R. : : 2 S.
2. De til Urd bortfolgte Bes gravesser; an dre Ligs Med sættelse	1048 R. 1 M. : S.	
3. For Jorden paa Urtegaar den	421 : 2 : 8	
4. For Jorden paa den store Kirkegaard	1080 : 4 : : :	
5. For Jorden paa gl. sats tig Kirkegaard	3 : 5 : : :	
6. For Jorden paa nye Kir kegaard	157 : 2 : : :	
7. Indtægt i adskilligt	37 : : : : :	
8. Forrige Kir keværger Pro stes Enke be talt	" "	200 R.
9. Hundseie	" "	3308 : 3 : 2 :
10. Tavlepenge	" "	4 : : : : :
11. Stolestads Seie	" "	133 : 3 : 12 :
		37 : 4 : : :
		5541 R. 5 M. : S.

U d g i v t.

1. Kirkebetjenternes Huusleie, Løn og for Chorbons Holdelse	245 R. 5 M. 5 S.
2. Kiste en øde Plads og til dens Indbegning og Port	139 " 5 " 6 "
3. Til Hr. Justitsraad Johannes Møller	2700 " " " " "
4. Urtegaardens og store Kirke- gaards Opsydning med videre	382 " " " 8 "
5. Lligemaade gl. fattige Kirkeg.	139 " 3 " 15 "
6. Adskillige Udgivter	151 " 1 " 6 "
7. Søres til Omdrag Kirkens Bes- holdning	2058 " " " 2 "
	5816 " 4 " 5 "
	5541 " 5 " " "
Kommer mig hos vor Frelseres Kirke tilgode	274 R. 5 M. 5 S.

d. 1 Mai 1712.

Anders Andersen.

Nu og da har en Kirkeværger eftergivet den Pengesum, han fik tilgode hos Kirken, men det er ikke alles Leilighed. Og skjønt de nye Pulpiturer har merkelig forøget Kirkens Indkomster, hjælper det dog ikke, den bliver aarlig ved at være gieldbunden. I Aaret 1790 er foretaget en Reparation paa Taarnmuren, som vil koste omtrent 1300 Rdlr. — og altsaa sank den dybere ned, og veed ei Raad, hvis ikke Taarnkassen vil gribe Kirkekassen under Armene. Hvorfor, kunne man spørge, skal da dette hele stakkels Eegeme saaledes parteres? det var dog

Solamen miseris socium habere moeroris.

* * * * *

Kirkens Præster og Betientere ere: en Sognepræst, en residerende Kapellan, som begge beskilles af Kongen. En Kantor (som for-
dum kaldtes Rector Scholæ) faaer Kaldsbrev af Biskoppen, en Klokker, en Organist, en Over- og en Undergraver, som alle beskilles af Magistraten. — I Beskrivelsen over Kallund-
borg har man taget det ilde op, at jeg berørte disse Embeders Beskaffenhed, betragtede, som
Leve.

Levebrød; ja, tænkte jeg ved dette Rytte, Bogen var jo alligevel blevet stor nok, Jh! det kunde Du og have ladet være — og altsaa? Og altsaa har jeg her, og endnu, den samme Tanke.

**

**

**

Series Pastorum. De Præster, som have tient her ved Kirken, ere saavidt jeg har kunnet samle disse Navne fra ældre til nyere Tider, følgende:

Erik Bredal, første Præst 1640. (Pontoppidan Ann. T. 4. S. 321.)

Aar 1662 har Erasmus Bysing *), som Sognepræst, underskrevet den ældste Bog, som Præsterne her ved Kirken kiende. Hans Navn findes, med Kirkeværgerens N H S, indtil Aaret

1685

*) Imellem den danske Præst R. Bysing og den tydske M. Sildebrandt, som begge stod ved Kirken paa Christianshavn, blev Aar 1665 en Stridighed saaledes afgjort, at den første skulde egentlig være Menighedens Præst, men den anden ikke i tydske Forretninger despendere af ham.

- 1685 da A. Brun er blevet beskillet i hans Sted, han har været her, indtil hans Underskrift ophører.
- 1696 E. Danchell, med Kirkeværger Lorents Frost. —

Den første residerende Kapellan, der har underskrevet i denne Bog over Blokpengene, er P. Hegelund, altsaa vare jevnstides.

Sognepræster.

- Mar 1710. E. Danchel til
- 1711. P. Hegelund til
- 1714. Hans Trojel til
- 1725. Eiler Holm til
- 1746. Christopher Holst til
- 1752. H. Lemming til
- 1759. B. Brorson til
- 1766. J. Hvid til
- 1773. P. Hersleb Abildgaard til
- 1788. E. F. Heier til
- 1789. D. Fabricius.

Kapellaner.

- P. Hegelund til
 1712. Eiler Holm til
 1726. Christopher Holst til
 1746. P. M. Tuxen til
 1761. Albert Trojel til
 1779. J. Lind til
 1785. Peder Paludan.

* *

* *

* *

Pleie-Anstalten i vor Frelseres Sogn understøtter over 200 gamle fattige og Pleieborn, hvilke nyde egentlig fra 24 ß . til 8 ß ., foruden nogle saa, som have 1 Rdlr. hvert halve Aar til Huusleie. Til at bestride disse Udgifter havest aarlige Indtægter:

1. Magistraten lader anvise - 1100 Rdl.
2. Der bæres Kollektbøger om i Husene, der sættes Bækkener ud ved Kirkens Dørre fire Gange om Aaret, der er en Blok, der bæres en Tavle, der presenteres en Bøsse ved Stuebryllupper, der gives andre Gaver, hvilket man kan ansætte til - - - 600 Rdl.

Pleie=

Pleie-Kommissionen bestaaer af Sognes
 præsten, Kirkeværgerne, to kommitterede og
 Klokkeren, som er Sekretair og fører alt Skri-
 verie; de Fattiges Forstandere indfinde sig og,
 tilligemed begge Graverne. For at bivaane og
 bestyre Pleie-Kommissionen, er Sognepræsten
 her, som andensteds i Kiøbenhavn, fritaget for
 at svare Embedsskat. Kommissionen forsam-
 ler sig hver anden Onsdag, hvor de Fattige,
 som kunne, møde personlig.

Man har her, som andensteds, været
 betænkt paa en Arbeidsanstalt for de brodløse
 Fattige, og Begyndelsen er skeet med de bedste
 Udfigter. Foruden de 3000 Rdlr., som det
 asiatiske Kompagnie lader staae rentefrie i An-
 staltens Bygning, er her, og i Kiøbenhavn,
 ved Kollekt indbragt henved 1800 Rdlr. Her
 paa Christianshavn ere der flere, end en, som
 have givet 100 Rdlr., flere end en, som have
 givet 50 Rdlr. De fleste af dem, som have
 Evne, have viist en roesværdig Villie til at
 understøtte dette Anlæg.

Man

Man havde først bestemt den gamle, Fattiges Kirkegaard til et Arbeidshuus, maatte altsaa bygge; men dette havde sine Vanskeligheder: mange Liig maatte flyttes tilbage, det var uvist, om Grunden allevegne var fast, der manglede Vand, der krævedes nøie Tilsyn ved Bygningen o. s. v. Imidlertid tilbød sig i Slutningen af Maret 1790 en gunstigere Leilighed. En gammel Familie eiede en Baaning i Sophiegade, som lovlig er taxeret til 3000 Rdl., den bliver Anstalten overdraget paa Fledføring mod en aarlig Afgift af 180 Rdl., saalænge nogen af disse fire Personer er i Live. Efter Naturens sædvanlige Orden er det ikke rimeligt, at denne Byrde kan vare længe, og da er Bygningen Anstaltens Eiendom. Hernæst vedligge nogle Fattighuse, hvor 12 Lemmer have Huuslye, og Penge af Pleiekommissionen; dette Sted er forsalden; nu bygger Kommissionen det formodentlig op i Ligning med det andet, den hele Bygning bliver derved varig og beqvem. Kirkemusik, Forsikring om Menighedens aarlige Bidrag, Renter af nogle smaa Legata o. s. v. skulle aarlig hjælpe til Anstaltens Vedligeholdelse. Og hvo er den, som ikke hjer-

telig

telig ønsker denne gode Sags Fremme, der kan
 lindre den, flittige Armes Nød, og betage den
 modvillige Tigger alle sine, indtil Bæmmelse
 igientagne, Udflugter?

